

[Faint, illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

A
36-353

53

2-2-182

11 vto - 10 - 1

22189.0079

CERTISSI-

MA POLITIAE IN

ORBE ROMANO RESTAV-

randa, ac salutaris forma, quam

omnibus seculis exhibet lex

posterior, de Ori-

gine iuris:

*

PER

D. IOANNEM OL-
DENDORPIVM.

DE LA LIBRERIA

DEL REAL COLEGIO MAYOR

Reunido de Santa Cruz, y

Santa Catalina.

E. 2.º C. 36 N. 5.

APVD SEB. GRYPHIVM

LUGDVNI.

1551.

CERTIFICATE

OF THE

PROCEEDINGS

OF THE

GENERAL ASSEMBLY

OF THE

STATE OF

MISSISSIPPI

FOR THE

SESSION OF

1851

AND

1852

IN

THE

SENATE

OF

THE

STATE

OF

MISSISSIPPI

IN

THE

SENATE

OF

THE

STATE

OF

MISSISSIPPI

R 13470

A
36
353

ILLVSTRISSIMIS

PRINCIPIB. ET DOMINIS,

Dn. Ioanni Fridericho, duci Saxoniae, sa-
cri Rom. Imp. Electori, &c. Dn.

Philippo, Landtgrauio

Hassiae Comiti,

&c.

*

IOANNES OLDENDOR-

PIVS S. D.

QVEM ADMODVM palam uidemus, il-
lustrissimi Principes, quālibet aedificiorum
structuram, non adhibita protinus norma,
temere parari: sic in Republica de politi-
cis ordinationibus, sine uera iustitiae regu-
la inconstanter tractatur. Eam ob rem DEVS Opt. Max.
ab initio mundi, rerum gestarum historias describi uoluit:
ut exemplis tandem omnium seculorum ob oculos nobis
formam exponeret, secundum quam de labescente Repu-
blicae statu feliciter reparando deliberaremus. Et profectò
reor neminem latere, quanta ab aliquot annis cura atque
solicitudine Caesarea Maiestas, uestrae item Celsitudines,
cum alijs proceribus in orbe Romano, frequentibus admo-
dum comitijs id egerint: ut externus Imperij status mirum
in modum hoc seculo corruptus, pristinae puritati restitue-
retur. Interim tamen hanc rem ex omni parte adeò non-
dum successisse, ut etiam forensia uobis atque omnibus bo-
nis uiris rectissime displiceant: uideanturq; nunquam du-

4 2 riora

riora, quàm hodie sunt, fuisse. Quis autem hic negauerit
 pium in restauranda politia conatum? Quis dicat Impera-
 torem Augustam atq; Casarem, principes optimos, non ul-
 trò fuisse subscripturos cuiuslibet sententiæ, quæ modò salu-
 tem publicam adferre potuisset? Credendum est certè, in
 tam solennibus comitijs, multorum animos ad hoc intentos
 fuisse, ut adstrictæ tandem Germaniæ consuleretur. Verùm
 quod in publicis consultationibus omnium maximè est neces-
 sarium: id in hodiernum diem (quod salua pace dixerim)
 desiderari uidetur: hoc est, certa quedam ex arte boni &
 æqui collecta, maiorumq; exemplis adprobata regula, ad
 quam consiliorum ratio in quauis rerum specie diligenter
 exigatur. Tali enim nec alio modo certum aliquid & con-
 stans de ciuili politia statui potest, quod proinde DEVS
 solet successu donare omnibus modis felici. Alioquin, si
 publica consultatio ad cuiuslibet adfectus redigatur: aliud
 redibit nihil, quàm perniciofa opinionum dissensio, & sum-
 ma pernicijs Reipublicæ.

Hanc emendandæ in omni imperio politiæ formam, cum
 ex scriptis legibus, tum ex probatis maiorum exemplis
 oportet mutuari: qualia in hoc capite Pomponius exhibet:
 eleganter, ac compendiofo quodam artificio describens to-
 tum Imperij statum, eiusq; mutationes: primum, quæ in-
 fantia Romane Reipublicæ fuerit: deinde qui auctus: qui-
 bus legum studijs constiterit: quo item iuris neglectu labe-
 factata sit. His enim exemplis instructos esse oportet eos, qui
 rerum publicarum ad emendandam politiæ formam fun-
 ctionem suscipiunt. Reliquæ leges passim de moribus ue-
 ram quidem forensi disputatione tradunt philosophiam. At
 Pomponius hic uiua de renouandis rebus publicis addit præ-
 cepta, hoc est, per experientiam apud populum orbis prin-
 cipem

cipem Romanum comprobata. Ut interim ne communi quidem sensu præditi uideantur, qui in commentarijs suis, atque nunc etiam in scholis rixari solent de stillicidijs (ut Cicero uocat) id est, de rebus duntaxat obularibus: hanc interim grauissimam ciuilibus disciplina partem prorsus contemnentes: ut qui de publico rerum statu non magis sint solliciti, quàm sus de rosis. Est enim in publicis consultationibus hominum adfectus mirum in modum fallax, adeoq; talpa cæcior, nisi exemplum & usu & ratione probatum, sibi proponat, quod tuto sequatur.

Tria uerò sunt capita, ad quæ tota iuris Romani historia pertinet: ueluti, de religione iuris & æquitatis, de iudiciaria functione, de re militari. Quæ omnia, uolente DEO, non in hoc sunt descripta, ut quasi rem ab alijs gestam, nihilq; ad nos pertinentem translauit legamus: sed quò magis extarent certa præceptorum testimonia, quæ posteritas in Republica feliciter gubernanda, posset imitari. Et mediufidius, quàm diu ista rerum politicarum capita negliguntur: nulla spes erit, ut riuulos functionum in Republica purgatiores habeamus, etiam si reformationum uoluminibus (sicut Atheniensibus exprobrari solebat) porticus impleantur. Nam uniuersis omnium gentium, nedum Romanorum exemplis bona fide collatis, euincitur aduersus omnes stultos uilitigatores, adeoq; aduersus ipsam nunc regnantem philautiam: nullas unquam Respublicas floruisse, nisi quæ constanter ius obseruarunt. Et proinde toto prorsus cælo errasse illos, qui posthabito legum studio, putauerunt imperia magno potius armorum apparatu posse conseruari, quàm humili iuris religione. Quoties ergo summus Romani imperij senatus hoc tempore de reformandis hominum moribus, de iudicijs, de moneta, de propellenda ui hostium,

atque alijs id genus, utique non contemnendis rebus, non restituta prius uera iuris traditione, tractat: toties mihi in mentem uenit, optimos proceres id moliri, quod rerum natura negat: ut ex inconstante iuris disciplina, constantem statuam politiam. Qui enim potest fieri (conscientiam uestram appello Principes optimi) ut meliores colligatis fructus antea, quam meliorem substituatis arborem? Sum'ne hæc uera? Adest'ne testis ille poenitendus, rerum exitus?

Ego iam de negotio (ut dicunt) Euangelico non loquor. Primum, quod summa diuini uerbi maiestas adoranda sit: non autem politis miscenda tractationibus, quæ duntaxat pedagogiam præstare debent ad CHRISTVM: deinde, ut mendacem atque sacrilegam uocem in iugulum suum recondant illi, quidquid hodie malorum est, Euangelio impingunt: audentq; ius ex eo calumniari: sine quo tamen ne uiuere quidem perditissimi homines possent. Profecto Euangelium CHRISTI nullas abolet leges politicas, quas ipse probauit: imò, quas per notitias honestatis, et lumen naturæ omnibus insculptum, docuit, uul'que pro conseruanda tranquillitate obseruari. Rom. XIII. Postremò, quia nullo unquam tempore fuit, neque futurum est certius de religione consilium, quam quod per Gamalilem in Actis edidit spiritus sanctus ipse.

Interim, ut redeam ad politie reparationem, puto Celsitudines uestras, omnesq; bonos uiros ex his intelligere: quo consilio caput hoc posterius, De origine iuris, aliquod scholijs foro nostro adcommo'dandum susceperim. Siquidem ad hanc uestram restaurandæ semel Reipublicæ laudatissimam sanè operam, breue Pomponij scriptum, instar multorum (ut Cicero de XII. tabulis dicit) commentariorum adiumento uobis esse potest: nempe qui magna rerum ciuili-
lium

lium non modò ubertate, sed etiam incredibili grauitate statum Romanæ Reipublicæ depingit, ostendens legitimam eius administrationem: adiiciens incommodorum remedia: commemorans optimorum principum strategemata. Breuiter, non uerbis tantum, sed rebus ipsis cuiusdem repurgande politicæ disciplinam pertractans.

Vobis autem, illustrissimi Principes, hanc qualemcunque descriptionem nuncupare uolui, imò debui: quibus nihil prius in uotis esse constat, quàm ut in orbe Romano pleraque luxata, tandem ad normam boni & æqui restituantur: simul etiam ut uideatis quid sit in causa, cur tantus hucusque comitiorum apparatus exiguam admodum, ne dicam proفسus nullam opem Reipublicæ attulerit: certissimam autem melioris politicæ spem fore, si primum omnium iuris traditio uindicata fuerit a desultorijs commentatorum opinionibus. Nam tunc constantia mox iudiciorum, & proinde beata (quoad per humanam fragilitatem licet) rerum omnium tranquillitas, autore CHRISTO, sequetur.

Et quanquam habetis (fateor libenter) in academijs uestris multos, à consilijs plures, qui hæc atque id genus alia uobis possunt suggerere: præterquam quòd ipsi magna donati prudentia, sæpè procul dubio uobiscum perpenditis: at tamen quid referi Pomponium quoque (ut Iulius Cæsar de Cicerone dixit) admonentem audire? Imò, si cæcus iter monstret, cur fuerit aspernandum? Ego certè uel ex iureiurando susceptæ professionis, hoc ipsum propter salutem publicam pro uiribus exhibere debui: quamuis inter homines nunc occupatissimos, aliòq; intentos, cum Diogene fortassis non nisi dolium uoluere uideor, hoc est, sine fructu plerisque proceribus hoc scriptum edere: quando crudelis ille tyrannus Mos, non sinit obstinatos eorum adfectus eò perdu-

ci, ut salutare Pomponij consilium consilium amplectantur. Interim tamen nihil dubito, quin uos meam hanc interpellationem, sitis pro excelso erga patriam animo, non aliter consulturi, quam ego nullius ambitionis mihi conscius, in hoc tantum edidi, ut Reipublice prodesset ad gloriam ICHRISTI: qui Celsitudines uestras conseruet uere felices. Colonie Agrippine,
Calendis Februarijs, Anno

M. D. XLIII.

POMPONIVS

LIBRO SINGV.

LARI ENCHI-

RIDII.

ARGVMENTVM.

Historiam & originem, non solum iuris, sed uniuersi status Romani, Pomponius incredibili quadam grauitate describit posteritati: ut magistratus cuiuslibet seculi discant, in administranda Republica, quid amplecti, quid item uitare debeant: quibus deniq; modis ea, quæ corrupta sunt, emendari possint sine magna turbatione: & breuiter, uiuis exemplorum præceptis doceat artem boni & æqui: per quam, sicut princeps orbis Roma olim ad summum honoris fastigium euecta fuit: ita iam nunc quoque imperia feliciter propagari possint.

NECESSARIUM itaq; nobis uidetur in primis, ipsius iuris originē atq; processum demonstrare. Et quidē initio ciuitatis nostræ populus sine certa lege, sine iure certo primū agere instituit, omniaq; manu regis gubernabantur.

Necessarium. Rationem necessitatis in precedenti capite Caius adfert lōgē grauiſimā: quoniā omniū rerū pſe cta cognitio est, quæ omnes partes cōplectitur. Sed cuiusq; rei potissima pars est principii: ergō, cognitionem principij in iure quoq; tractando oportet præcedere, ut sciamus quorum autoritate primū ius in ciuitatem Romanā uenerit.

In primis, Hoc est, ante omnia. Aliās, pro præcipiē,

excellenter, ut infra §. fuit autem.

Originem atq; processum. Quibus scilicet autoribus cœptum ius, quotidie in melius productū sit, cum tota politia. Si autem uolueris altius repetere, unde ius descendit, uide l. j. ff. de iustit. & iur.

Ciuitatis nostræ. Romanæ, quæ omnes imperij conditiones experta est: & exemplum præbet omnibus seculis memorabile.

Ciuitas autem est multitudo seu uniuersitas ciuium, in hoc collecta, ut iure societatis uiuat optimo. Ciuis enim dictus est, quod in unum coëat cœtum, & sub legibus uiuat politicis.

In ciuitate, & ubiuis locorum, necessariò requiritur, in primis uerbum DEI: deinde magistratus, qui administrat Rempublicam. Id quod gentes quoq; quamuis Christum seruatore[m] nostrum ignorarent: lumine tamen naturali aliquo modo cognouerunt. Ideoq; intra exempla iuris publici referuntur, sacerdotes & magistratus, in l. j. §. j. ff. de iustit. & iur.

Hac ratione ciuitas appellari sæpè solet ἐκκλησία, hoc est, cœtus uel congregatio: non qualiscunq; sed conciliata in unam societatem communionemq; fidei & sacramentorum. Apostolus ad Corinthios: Ecclesiæ Dei (inquit) quæ est Corinthi. Et Coloss. i. Pro corpore ipsius (ait) quod est ecclesia. Augustinus pulchrè. Distinct. xiiij. cap. legimus.

Rectissime ergo dicunt Imperatores, Ecclesiam & Rempublicam, paribus ambulare passibus, & eodem fauore censerent. l. fin. C. de sacrosan. eccl. Nouell. de non alien. aut permu. §. finimus ergò. Constitu. v i i. Nec multum distant (ut Iustinianus uocat) sacerdotium & Imperium: quoniam illud

illud quidem diuinis ministrans, hoc autem humanis præsidens, ex uno principio procedunt, & eodem tendunt, id est, ad Christum. Nouell. quomodo oport. episc. in princ. Constitut. v. 1.

Vnde sequitur: omnes res, omniaq; privilegia, quæ ecclesijs donantur, publici iuris ac uniuersitatis esse, non singulorum, aut unius ordinis. l. in tantum. §. j. ff. de rer. diuis. §. nullius. Instit. eod. tit.

Et hæc est uera significatio ciuitatis: ad cuius commendationem nihil unquam dictum fuit, aut dici potest ex iure ciuili præclarius eo, quod Cicero in Scipione: Nihil est enim (inquit) illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius, quam consilia coctusq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur.

Aliàs accipitur ciuitatis appellatio, pro iure ac libertate, qua ciues utuntur. Vnde dicebantur olim, ciuitate Romana donari, quorum exempla commemorat multa Cicero pro, L. Cornelio Balbo.

Aliàs denique solet usurpari ciuitas pro mœnibus duntaxat & edificijs. Sicut etiam Ecclesiæ significatio ad paucos ordines redigitur, adeoq; ad templum materiale, in titulo, C. de sacrosanct. ecclesi. Et de his, qui ad ecclesi. confugi.

Sine certa lege. Hoc est, quæ constante aliqua & perpetua honestatis ratione perlata esset.

Agere instituit. Hoc est, uiuere coepit. Cicero pro Cluennio: Quæso (inquit) ut me, iudices, sicut facere instituistis, benigne attenteq; audiat. Aliàs, & propriè instituire, est aliquid grauiter decernere: ut instituta maiorum. Aliàs denique accipitur pro doceve.

Vnde

Vnde institutiones iuris appellamus.

Manu. Id est, potestate, seu autoritate regia, quæ in negotijs qualicumq; cognitione definitis, reputabatur apud subditos uice legis. Errant igitur tota uia, qui manū pro uiolento quodam & tyrannico iussu accipiunt, sine ulla ciuili disceptatione. Nam reges, inter quos & Romulus, & alij principes erant optimi, non exercebant tyrannidem, sed iudicia: quanquam sine certa id temporis formula & solennitate.

Gubernabantur. Ceterum, quàm impossibile fuerit talem gubernationem diuturnam esse declarant ea, quæ sequuntur.

A R G V M E N T V M.

Consilii primùm Romæ instituti, & legum à regibus latarum occasionem eleganter describit.

Postea aucta ad aliquē modū ciuitate, ipse Romulus traditur, populū in triginta partes diuisisse: quas partes curias appellarit, propterea q̄ tūc reipublicæ curam per sententias earum partiū expediebat. Et ita leges quasdā & ipse curiatas ad populū tulit, tulerūt & sequētes reges. quæ omnes cōscriptæ extant in libro Sexti Papyrii: qui fuit illis tēporibus, quibus Demarati Corinthij filius, ex principibus uiris. Isq; liber (ut diximus) appellatur ius ciuile Papyrianū; nō quia Papyrius de suo quidquā ibi adiecit, sed quòd leges sine ordine latas, in unū composuit.

Ad aliq

Ad aliquem modum. Hoc est, aliquantum uel aliquatenus multiplicato ciuium paulatim confluentium numero.

Ciuitate. Hinc uides, non tyrannide nec infeliciter fuisse gubernatam ciuitatem Romanam, quæ aucta semper creuerit.

In augenda uerò ciuitate, magnum adhibere oportet delectum. Nam admittere passim omnes, populosam quidem, non autem magnam ciuitatem facit. Et Socrates lege sancit: ut nec parua sit ciuitas, nec magna, sed una & sufficiens. Quam ob rem Cicero eleganter: aduentitiam illam otiosorum hominum multitudinem, appellat sæcem ciuitatis, ut quæ nulli proffit, multos autem oneret.

In triginta partes. Ex Liuiio id satis apparet lib. 7.

Aliam diuidendi populi formã, uicissitudo temporis suavit, uidelicet in tribus, hoc est, in partes tres. Et rursum quilibet tribum in partes decem: quas ideò decurias, & precipuos eorum decuriones nominabant, teste Dionysio Hali. lib. 2. Nunc ciuitates habent uarias populi diuisiones, quæ tamen ad ueram rationem utilitatis publicæ non exiguntur, sed ex more obtinent corrupto.

Curias. Obserua hic etymologiam, Reipublicæ conuenientissimam. Curias enim à cura dictas esse, ueluti per quas publica salus curaretur, non sine magna ratione Pomponius admonet. Siquidem cura, sollicitudo est & anxietas animi, quasi cor edens. Et profectò tali conatu atq; diligentia Rempublicam iuuare oportet.

Curia autem, aliàs significat ordines hominum, qui curant, ut hic: aliàs locum, in quo curabantur res diuinæ, uel humane. Nam & curia sacerdotum, & curia senatus erat, sicut Hostilia.

Inde

Inde curiales, seu curiones, ad curiam pertinentes. Curio maximus, cuius autoritate curiones regebantur. Curiatæ lex à curiatis comitijs. Curio natus, ipse magistratus. Ista enim omnia significantissimam habent derivationem à cura, scilicet quæ ad publicam utilitatem pertinet.

Hoc tempore dicimus curiam Romani pontificis, Imperatoris, aliorumq; principum, quod ibi frequentiam hominum uersari uidemus. Ceterum, nimis et potestatem uerbi, hoc est, rem ipsam quam significat, nemo animaduertit: et propterea curiarum maiestas in leuissimos usus paulatim est perducta. C. Si curialis relicta ciuitate, rus habitare maluerit.

Curiatas. Hoc est, curiatim latus. Conuocato enim per triginta curias populo, singulisq; curijs uelut in septa segregatis (id enim comodiùs uidebatur ad uitandam multitudinis confusionem) sententiæ rogabantur, ad probandas uel improbandas leges, quæ ferendæ fuissent. Eodem modo curiata comitia nuncupabantur, à coeundo: quod omnes populi curiæ et partes coirent.

Obseruandum igitur est, quod quanquam initio ciuitatis, cum populus adhuc non ita frequens esset, manu gubernari Respublica ab autore illius Romulo poterat: aucto tamen uel paululum ciuium numero, impossibile fuit sine legibus politicam administrationem cõseruari. Nam ciuitas sine legibus, est corpus sine anima, ut ait Cicero. Quocirca multum eleganter Aristoteles in Ethicis: Ideò (inquit) non cõcedimus ut homo imperet, sed ratio. Non homo hoc sibi tribuit, et fit tyrannus.

Proinde, dic rogo: qui fieri potest, ut uel ulla spes sit restaurandæ hoc seculo politiæ, nisi primum recta introducatur iuris tradendi ratio? ut infra dicetur.

Sequentes

Sequentes reges. Videlicet Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Martius, Tarquinius Priscus, Seruius Tullius, Tarquinius Superbus, eiectus regno.

Sexti Papyrij. Plures fuerunt, & duplicis familie Papyrij. Vt Sextus Mamius Papyrius, de quo hic loquitur. Papyrius item Prætextatus, L. Papyrius, & Cn. Papyrius. Sextus autem Mamius Papyrius uixit tempore Tarquinij Prisci, usque ad initia mutationis Romane politie.

Ex principalibus uiris. Hoc est, ex præcipuis atque primarij nominis. Intelligi autem uult Tarquinium Priscum: testes sunt Liuius lib. j. Et Cicero Tuscul. lib. v.

Non quia. Colligunt hic argumentum similitudinis ab opera eius, qui librum alterius ad ordinem iustum reformat, honorem certè meriti, ut suus liber appelletur: ad operam rustici alienum colentis agrum, quem suum solet nuncupare. l. cum aliquis. C. de iure deliber. Vbi seruus dicitur illius, cuius re uera non est.

Vtrunq; quidem uerum est, sed certè dissimili ratione. Nam multum distant honor, qui debetur homini industrio, & uulgaris usus, qui rustico id tribuit.

Interim animaduerte, quãti aestimanda sit methodus, hoc est, iustus ordo tractandi: ut nihil effecisse, qui sine ordinato progressu scribit, aut docet, rectissime iudicetur.

Composuit. Hoc est, concinnauit, ut facile à lectoribus intelligerentur leges, quò pertinerent, quis usus earum esset in foro.

Componere enim, est multas res apta quadam coherentia, & uelut harmonia simul ponere, coniungere. Sic dicimus componi carmina, leges, ædificia, orationes. Vnde pulchra admodum metaphora componere censemur lites, pro conc

pro concordare, ad bonas conditiones pacisci. Et compositò aduerbialiter, hoc est, ex pacto: cuius oppositum est, non ex composito.

Leges autem à regibus latas recenset Dionysius Halicarnasus. Non est operæ pretium, ut eas recitemus.

A R G V M E N T V M.

Prima mutatio Romani status, à regibus ad consules: cuius tamen nō alia fuit causa, quàm tyrannis, hoc est, seuum ac uolentum imperium, quod rex ultimus tandem exercere cœpit.

Exactis deinde regibus, lege Tribunitia omnes leges hæ exoleuerūt: iterumq; cœpit populus Romanus incerto magis iure, & cōsuetudine aliqua uti, quàm placita lege: idq; ppè uiginti annis passus est.

Regibus. Repetēda est tironibus iuris historia hæc: ut intelligant, quare tanta rerum mutatio acciderit.

Itaq; Tarquinius Superbus, cum nomini suo uita responderet, imperio contra ius & fas abusus est, contemnens omnia. Tandem non solum sese uehementer exosum reddidit populo: uerum etiam Sextum Tarquinium filium eius, cum tota prorsus aula exemplo uitæ suæ corripit: ut quod libēret, id audere non uerentur. Is ergo Sextus, Lucretiam inter matronas Romanas honestissimam, nocturnis insidijs atque ui stuprum pati coëgit. Quæ cum grauisimis uerbis iniuriam suam in consilio patris, mariti ac necessariorum deplorasset, ferro se, quod ueste tectum attulerat, interemit. Hoc tam crudele facinus Tarquinij, & miser Lucretiæ interitus, populum iam tyranniæ factionis pertæsum facile commouit, ut reges eijcerentur: hoc est, ut ne nomen quidem regum, multò minus regni forma Romæ maneret. Itaq; Brutus consul primus omnium uoto

uol
reg
con
Aug

res,

L

trib

tia:

tant.

Liui

abde

E

quad

statu

pter

glige

It

mina

ander

mò q

tertio

S

popu

non p

sine

fuisse

Et

fert a

Frequ

uoto designatus est, cum Lucio Tarquinio Collatino. Et sic regium imperium fuit mutatum in consulare. Anno ab urbe condita CCXLV.

Exactis. Exigere, ab ex & ago, proijcere, expellere, Austreiben.

Aliàs, debitum potere, ut exigere pecuniam Et exactores, qui exigunt. C. de exactori. tributo.

Lege Tribunitia. Rectius autem potest intelligi de tribunis plebis, quorum autoritas solet appellari Tribunitia: non autem de Bruto tribuno Celerum, ut quidam putant. Is enim autor tantum fuit lègis Iureiurando (sicut Liius testatur) sancienda: ut regium imperium perpetuò abderetur.

Exoleuerunt. Exolère, pro deficere, ac uetustate quadam euanescere, hìc accipitur. Nam sublato prorsus statu regio, lèges quoque regum bonæ cum malis propter tyrannidem Tarquinij displicebant, & paulatim negligebantur.

Iterumq̃. Hoc est, rursus, viderumb, non determinando ullum tempus. Alibi significat secundò, Zum andern maell. Paulus in l. Veluti. ff. de edend. Cicero: Primò quidem decipi (ait) incommodum est: iterum stultum: tertio turpe.

Sicut igitur initio ciuitatis, ita & post exactas lèges populus incerto iure usus fuit. Nam & medio tempore non potuerunt certæ lèges censi, si quæ fortassis & sine ordine, & sine norma iuris naturalis obiter scriptæ fuissent.

Et consuetudine. Non immeritò consuetudinem refert ad ius incertum: & utrunque opponit perlatæ lègi. Frequenter enim etiam nunc usuuere uidemus, quòd ple-

b raque

raque non ratione introducta, sed errore primum, hoc est, uaga quadam obseruatione: tandem consuetudine retinentur, autore Celfo in l. quod non ratione. ff. de legibus.

Quam perlata lege. Hoc est, quæ const ante quadam ac perpetua honestatis ratione lata esset.

Passus est. Emphasim habet, pro sustinuit, tolerauit, æquo tulit animo: ne turbaretur respublica ex recenti mutatione non satis firma. Vnde Cicero de inuentio. Patientia (inquit) est honestatis aut utilitatis causa rerum arduarum ac difficultium uoluntaria ac diuturna perpessio.

Isud autem cum primis hic animaduertendum est: populum Romanum uiginti uix annis potuisse sine certo iure uiuere, quin lēges à Græcis peterentur. Videbant enim futuram, nisi certis uterentur legibus, extremam Reipublicæ calamitatem. Quid igitur de hoc seculo dicitur, quod nullum planè ius habet? Nam tota Pomponij & omnium Iurisperitorum disputatio forensis probat: paria censerī, non esse ius, aut incertum esse. l. ij. ff. de iur. & fact. ignoran. Sed hodie stultæ commentatorum dissensio facit omnes præclaras lēges incertas, & sine ullo fine huc atque illuc retorquet. Ergo uelimus, nolimus, fatendum est, hoc seculo nullum ius extare, quo Respublica rectè gubernetur. Quam consequendam heu nimis ueram, & imperium ubique laceratum, & corrupti mores, iudiciaq; mirum in modum constuprata demonstrant.

ARGUMENTVM.

Secunda mutatio Romani status, à consulibus ad decemuiros: quæ propter lēges ferendas contigit. Et est origo xii. tabularum, quæ cœpit anno ab urbe condita ccc. lxxi, ab eiectione uero regibus l. x.

Postea ne diutius hoc fieret: placuit publica

publica autoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, & ciuitas fundaretur legibus. Quas in tabulas eboreas perscriptas, pro Rostris composuerunt, ut possent apertius percipi. Datumque est eis ius eo anno in ciuitate summum: uti leges corrigerent, si opus esset, & interpretarentur: neque pro uocatio ab eis, sicut à reliquis magistratibus, fieret. Qui ipsi cum animaduertent aliquid deesse istis primis legibus: ideoque sequenti anno alias duas ad easdem tabulas adiecerunt, & ita ex accidente appellatae sunt leges duodecim tabularum: quarum ferendarum autorem fuisse decem uiris Hermodorum quendam Ephesium exulantem in Italia, quidam retulerunt.

Hoc fieret. Et ne fieri quidem potuisset ullo modo, ut populus incerto iure uteretur ad dirimendas quotidie incidentes controversias rerum et negotiorum in tam magna ciuitate.

Placuit. Communis sensus suggererat omnibus, necessarium esse, ut scriberentur certa leges. Scribi autem certas non posse sine aliquo insigni exemplo. Itaque mittendos autoritate publica legatos, qui ex Græcia eo seculo omnium disciplinarum princeps, leges adferrent, tum scriptas, tum non scriptas, hoc est, bonos mores.

Prudentissimo autem hoc Romanorum consilio moueri utique deberent nostri hodie magistratus: tractationem melioris politiae non antea ratam fore, quam si iuris

traditio recte fuerit constituta in scholis & in foro.

Decem. Videlicet, App. Claudium Sabinum, T. L. Genutium, P. Sestium Vaticanum, T. Venutium Cicurinum, C. Iulium Tullum, A. Manlium, P. Sulpitium Camerinum. Sp. Posthumium Album, P. Oratium Pulvillum, T. Romulium Varicanum.

Sunt qui ex Fenestella & alijs historiographis colligunt, tres duntaxat fuisse missos legatos, Sp. Posthumium Album, P. Sulpitium Camerinum, A. Manlium. Ceteros uerò ad hoc fuisse designatos, ut lèges adlatas interpretarentur, & componerent. Interim locum hunc Pomponij ualdè torquent, ne repugnet.

Sed quid prohibet sic conciliare omnes, ut dicamus tres Athenas missos, & interim alios ad alias ciuitates Græciæ? Præsertim cum Pomponius hic scribat: **A Græcis ciuitatibus.** Erat certè negotium longè maximum, perquirere lèges atque mores Græcorum.

Fundaretur. Quemadmodum enim sine fundamento per rerum naturam non subsistit ædificium: ita multò minus sine legibus ciuitas. Porrò cum Romana Respublica quotidianis seditionibus fluctuaret: non alio nisi iuris & æquitatis præsidio fulciri potuit.

Eodem modo qui nunc temporis consultant de restauranda in orbe Romano politia: his simul etiam cum primis cogitandum est de restaurando iuris studio, hoc est, de introducenda uera & simplici iuris professione, per quam iuuentus ad publicas functiones quandoque in foro suscipiendas constanter erudiatur, abolitis commentatorum opinionibus, barbariæ, perissologia formularum, atque alijs id genus imposturis.

Et ecce, Romani olim maxima sollicitudine in Græciam miserunt,

miserunt, ut exempla legum certa mutuarentur. Nostri uerò proceres domi habent, tum à Græcis adlatas, tum Romanorum lèges, quas pro temporis ratione in usum forensensem reducant, ad reparandam imperij maiestatem: at tamen nescio quò fiat, ut res tam salutaris negligatur.

Tabulas eboreas. Lilius refert in eas fuisse incisas. Sed haud dubie in plures tabulas translatae sunt. Eboreae autem, uel eburneae dicuntur ab ebore, hoc est, elephanti dente. Barrhus enim significat elephantum. Sic marmoreae tabulae dicuntur à marmore. Quintilianus lib. 4. Cùm in triumpho Caesaris eborea oppida essent translata.

Per scriptas. Emphasim hinc habet: hoc est, ita descriptas, ut perpetua earum constaret cognitio. Hodie perscribi rectè dicimus id, quod ad publicum scribitur monumentum, In das Staedt buech schreiben. Aliàs perscribere, est totum scribere, Gaer auß schreiben.

Pro rostris. Schema est, seu figura loquendi, à prostrito sermone, ornatus gratia nonnihil mutata: sicut dicimus, pro curia, pro scenium. Nam *pro* significat ante uel in. Ut, pro rostris, hoc est, ante rostra, uel in rostris: scilicet appellatione ducta ab eo, quod est in loco, ad ipsum locum. I. penult. ff. de iustit. et iur. Siquidem rostra nauium Anciatibus insigni quadam uictoria ereptarum, Die suaebel oder spitz der schiff, ante curiam Hostiliam exponebantur: ut aliud nihil sit pro rostris, quàm in loco rostrorum, seu ante curiam Hostiliam, quae senatorum erat, Vor das radts hauß.

Composuerunt. Hoc est, disposuerunt, constituerunt: aliam significationem habet, quàm superius. Erant enim lèges duodecim tabularum compositae, seu in ordinem redactae, antequam exponerentur pro rostris.

Apertius. Erat enim eo in loco semper hominum frequentia

quentia. Et sanè oportebat nouas lèges omnibus innotescere, ne quis ignoratione earum posset excusari. Probatur Nouel. Vt nouæ cōsti. post alias. Cōst. L X V I. Vt aut̄ res ipsa (inquit Iustinia.) apertius exprimatur: sancimus, ut si talis de scribatur lex, post duos demū mēses (quod illi tēpus præstitutum est) quàm insinuata fuerit, siue in hac alma urbe, siue in prouincijs, ualeat & suo in Republica munere defungatur.

Ius. Hoc est, potestas, facultas. Summū autem addit: quoniam noua legum introductio sine maxima autoritate fieri commodè non poterat.

Corrigerent. Hoc est, emendarent. Non quòd ipsæ lèges in se non essent optimæ sed quia loco & personis non satis conueniebant aliqua ex parte. Quomodo enim poterant Romani omnia Græcorum instituta recipere? Haud dubitè tam optimas lèges decemuirī apud Græcos collegerunt. Ideoq; addit: Si opus esset.

Et interpretarentur. Officiū enim boni legis latoris in his duobus potissimum uersatur: Primum, ut statuta sua loco, tempore, personis, & rebus adcommoedet: deinde, ut aperta sint, & si dubitatio incidat, ab ipso autore interpretentur, non ab alijs pro suo adfectu. Ideò inferius appellat, **Fori disputationem.**

Neq; prouocatio. Apparet igitur, olim prouocationem ad populum apud Romanos fuisse. Imò, & initio à regibus ad populum nōnunquam appellari solebat: quoniam summum defendendi præsidium in appellatione situm est, neque potest tolli perpetuò. l. j. in princi. ff. de appella. dum dicit: Quamq; necessarius.

Sicut. Dissimilitudinem notat inter decemuiros, & reliquos magistratus. Ideò referendum est ad uerbum **Prouocatio**, nō ad uerba, **Neq; ab eis.** Hoc sensu: **Datiq; est,**
ne ab

ne ab eis fieret prouocatio, sicut à reliquis magistratibus semper prouocari solebat.

Animaduenterunt. Hoc est, cogitauerunt, considerarunt. Animum enim & omnes sensus in lèges illas uertisse decemuiros significat. Aliàs animaduenterere, est animi iram exercere, punire. Vnde animaduersio sæpe pro poena accipitur. Cicero Officio, lib. j. Omnis autem & animaduersio & castigatio contumelia uacare debet. Idem: Si acres (inquit) ac diligentes esse uolumus animaduersores uitiorum, magna sæpe intelligimus ex paruis. l. iij. ff. De iurisdictione.

Aliquid deesse. Poterant enim multa desiderari apud Romanos, quorum Græci nullam habuerunt rationem in sua politia.

Sequenti anno. Summum ius, quod decemuiris uno tantum anno datum fuit, proferebatur in annum sequentem. Sed ecce, cum ne tunc quidem finem facerent, nouo maximoq; magistratu luxuriantes: læta principia tantæ rei non fuisse diuturna, teste Liuius.

Alias duas. Videlicet, de matrimonijs patriciorum cum plebe is, alijsq; ordinibus populi.

Ex accidente. Colligunt hic, accidens præualere principali. Quod & probari uidetur in l. si eadem. ff. de offici. adfesso. l. j. §. Bestias aut. ff. de postuland. l. penulti. ff. de usu, usufruct. & redditu.

Ex diuerso uidetur, originem magis, quàm accidens spectandum esse. Instit. de rer. diuisio. §. Pauonum quoque. l. ij. in fi. ff. Ad legem Aquili. l. fi. C. de his, qui ueni. etat. impetra.

C O N C I L I A T I O.

In his, quæ per rerum naturam sic stabilita sunt, ut nullo

b * accida

accidente mutari, aut possint, aut debeant, originem respiciamus. Vbi uerò accidens aliquid diuersitatis adferre potest rei uel negotio: ibi certe consideranda etiam sunt ea, quæ accidunt. Imò, bonum & æquum quod uerum ius est, ex circumstantijs æstimari solet. Vt hic primus tabularum numerus fuit, decem: adiectis duabus tabulis auctus fuit: ut nunc sint, duodecim tabulæ. Item n. l. si plagis. §. in cliuo. ff. ad leg. Aquil. Respondi (inquit Alfenus) in causa ius esse positum, hoc est, in qualitatibus accidentis facti. Et Claudius Saturninus in l. aut facta. ff. de pœnis. Sed hæc quatuor genera (ait) consideranda sunt septem modis: id est, qualitatibus accidentium.

Hermodorum. Hunc uirum bonum Ephesij uitij corruptissimi ferre non poterant, & in exilium egressi traduntur, dicentes: Nemo nostrum frugi esto, teste Strabone. Heliogabalus pessimus Romanorum imperator, ideò infensus fuisse Alexandro adoptato legitur, quòd impudicus non esset. Idem tyrannus Vlpianum officio suo mouit, quia uir bonus erat, autore Lampridio. Cicero in oratione pro Cornelio Balbo: Seculi sui labem esse deflet, & maculam, uirtuti inuidere, ipsumq; florem dignitatis infringere. Adeò omnis excellentia multitudini est infensa.

Solon grauius adserit, Rempublicam duabus potissimum rebus constare: præmio, & pœna. Præmium uirtuti debetur: pœna autem malis, quos nulla honestatis ratio mouet ad rectè uiuendum.

Nostrum hodie pœnas habent ac uaria tormentorum genera aduersus malos: sed præmiorum apud plerosque adeò nulla est ratio, ut mercem uilissimam pluris æstiment, quàm omnes bonarum literarum uniones. Quid hoc, rogo, est aliud, quàm alteram Reipublicæ partem utcumq;

curare

curare, alteram eamq; maximam prorsus negligere?

Exultantem. Quemadmodum enim contemnendum non est, etiam si cæcus iter monstrerit: ita neminem aspernari oportet, qui ad bene uiuendum in Republica uiam ostendat.

Spero equidem futurum, ut pij principes atque magistratus, me quoque cum Hermodoro sint exaudituri, in hoc scilicet reparandæ ciuilibus discipline salutari negotio. Præsertim, quòd uideo doctissimos Germaniæ præceptores idem mecum sentire, atque strenua admonere opera.

A R G V M E N T V M.

De interpretatione prudentium, quæ non contemnenda iuris ciuilibus pars est, obiter explicat initia.

His legibus latis, cœpit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret prudentium auctoritatem, necessariamque disputationem fori. Hæc disputatio & hoc ius, quod sine scripto uenit, compositum à prudentibus: propria parte aliqua non appellatur, ut cæteræ partes iuris suis nominibus designantur: sed communi nomine appellatur ius ciuile.

His legibus latis. Hoc est, postea quàm late sunt læges duodecim tabularum, quæ pauca admodum fuerunt, in tam magna Republica, & negotiorum quotidie incidentium mundo, ut sic dicam.

Cœpit. hoc est, contingit, euenit.

Ut naturaliter. Natura enim Adæ lapsu corrupta, de qua hic loquitur, facit: ut in re noua, & non satis aperta, unusquisque amplectatur sententiam lucro & adfectui suo magis deseruientem. Suo enim quenque sensu abundare,

b 3   Apostol

Apostolus scribit. Aliás ferè natura pro ipsa honestatis no-
tione accipitur. Vnde ius naturæ, naturalis item iustitia dici-
tur. Instit. De iur. naturæ, genti. & ciuil. in prin.

Prudentium autoritatem. Vtrumque ad in-
terpretationem requiritur: prudentia, hoc est, multarum
rerum memoria, & usus plurium negotiorum, teste
Cicerone. Autoritas, id est, ueneratio, per quam à ma-
ioribus declaretur in aliquo prudentia, ne ambitione qua-
dam & philautia uindictetur priuatim.

Disputationem fori. Disputare, à dis & puto,
are, est purum facere. Ideoq; per translationem significat,
rem aliquam hinc atque inde collectis rationibus agitare, ut
ueritas tandem cognoscatur. Fori ergo disputationem hinc
accipit pro adplicatione legum ad commoditatem Reipu-
blicæ, cuius negotia in foro tractari solent. Dicimus enim in
foro disputare, sicut, Vti foro, Deseruire foro.

Ineptissimè autem Isidorus in masculino genere dixit,
Forus, quem Romanus Pontifex sequitur in c. Forus. De uer-
bo, signifi.

Hæc disputatio. Quæ tum cœpit, cum decemuiri
nimium luxuriantes, magistratû abire iussi sunt, ut infra §.
Et cum placuisset.

Sine scripto. Sed quomodo compositum fuit sine
scripto? Respondeo: Scriptum ius dicitur, quod in ipsa
promulgatione scribi solet, adeoq; ex scripto recitari,
ut autoritas interponatur. Cæterum, si postea quid-
quam fuerit memoriæ causa comprehensum scripto, cen-
setur nihilominus non scriptum. Quemadmodum con-
tractus uel testamentum, si non statim ab ipsis auto-
ribus, sed ex interuallo, uel ab alijs in scripturam re-
digatur: dici non potest scripto constare. Id quod mani-
festè

fiſſe declaratur per uſus feudorum memorie tantum gratia Mediolani, ſed à Barbaris barbarè deſcriptos.

Propria parte aliqua Quandoquidem interpretatio concedebatur prudentibus earum legum, quæ iam latae fuerant, & ut ad uſum fori eas adcommo-
darent: non uidebatur inde propria pars iuris conſtituenda.

Sed communi nomine. Quidquid enim ſpeciale nomen non habet: id propter uocabulorum inopiam ſub communi nomine manet.

A R G U M E N T V M.

Progreſſum iuris exponit: quomodo per formulas actionum in uarios uſus forenſes ſit paulatim adcommo-
datum: ut unus-
quiſque ius ſuum rectè perſequeretur.

Deinde ex his legibus eodem ferè tempore actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe hoies diſceptarent: quas actiones ne populus, ut uellet, inſtitueret: certas ſolennesq; eſſe uoluerūt: & appellabat hæc pars iuris legis actiones. & ita eodem penè tẽ-
pore tria hæc iura nata ſunt: leges duodecim tabularū, ex his fluere cœpit ius ciuile, ex iſdẽ legis actiones compoſitæ ſunt.

Eodem ferè tempore. Sunt ne ergo actiones ex iure ciuili? Reſpondeo: Minimè gentium: quoniam magiſtratus, obligationes, iudicia, actiones, iure naturali ſimul coherent. Verum forma actionum iure ciuili introducta eſt. Ideoq; dicit: **Compoſitæ ſunt.**

Diſceptarent Hoc eſt, contenderent potius iure, quàm armis, ut unicuique ſuum ab alieno quaſi ſepe diſtingueretur. Eſt enim frequentatiuum à diſſepio, diſſepire.

pire. Von einander zaunen.

Quas actiones. Grauisima ratio est, quare certa persequendi, & solennis forma fuerit actoribus prescripta. Nam alioqui populus, ut uellet, pro adfectu suo, sine ullo uerborum ordine proposuisset negotij seriem, ut neque iudex, neque pars aduersaria intelligere potuisset caput iuris, unde peteretur debitum. Sicut & hodie fieri uidemus in iudicijs longè constupratissimis.

Ceterum in hoc postea erratum est: quod nimis apud ueteres anxie solennia quaedam uerba introduxerant, quorum ductu in iudicijs ita fuerat experiendum: ut qui uno uerbo errasset, is tota causa caderet. Quamobrem merito huiusmodi uerborum aucupia & decipula tolluntur in l. j. C. De iur. formul. & impetra. Non autem mediocris edendæ actionis ordo prohibetur, sine quo uerum iudicium constare non potest. l. j. ff. De edend.

Legis actiones. Hoc est, quæ secundum formam à lège sunt introductæ. Quare lègis actio, aliàs in priuato, dicitur permissus lègis ad persequendum id, quod sibi debetur: aliàs in magistratu uocatur ordinaria potestas, uel exequutio iurisdictionis.

Priuatim lège agere, Mit rechte fur nemen. Publice lège agere, Ein ordentlich richter sein.

Tria hæc iura nata sunt. Sicut enim flumina uidemus paruis de fontibus orta: sic ex modicis xij. tabularum legibus, tam immensa iuris sylua succreuit: ut principalibus postea rescriptis, tanquam securibus, truncata fuerit.

Quid autem hodie de insulsis Doctorum superioris seculi commentarijs, qui neque legum, neque actionum ueram interpretationem habent, statuendum sit, res

res ipsa demonstrat: hoc est, laceratus Imperij status: corrupti mores: lacrymæ uidiuarum ac pupillorum: tota denique facies uniuscuiusque Reipublicæ.

A R G V M E N T V M.

Quemadmodum omnes res præclaræ diligentem requirunt custodiam & administrationem, ne passim rapiantur ab omnibus: ita ius quoque committebatur iis, quos optimos existimabant ad distributionem rectè unicuique faciendam.

Omnium tamen harum, & interpretandi scientia & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præesset priuatus: & populus propè centum annis hac consuetudine usus est.

Omnium tamen harum. Legum scilicet xij. tabularum atque interpretationum, quas primùm decemuiri, deinde prudentes adiecerunt.

Interpretandi. Cùm semper dubitationis aliquid euenire posset in iure: nullis rectiùs, quàm sacerdotibus, humanarum rerum interpretationem credendam existimauerunt: utpote quibus diuina committerentur. Cicero in oratione ad Pontifices pro domo sua.

Et actiones. Ut declararent, quam quisque ex gesto negotio haberet actionem: quo die posset eam exercere, ne turbaretur ordo diuinorum. Utq; nemini liceret actionem intendere, ut competentem, nisi priùs à collegio Pontificum impetrasset.

Cùm autem paulatim tali functione ad auaritiam & ambitionem Pontifices abuterentur: tandem ab illis translata fuit dandæ actionis autoritas ad prætores, sicut constat

constat ex l.ij. C. de iuris formul. & impetra. Quia non loquuntur ibi Theodosius & Valentinianus de impetratione apud Pontifices: quæ dudum abierat: sed de more, quæ ex prætoris datione adhuc obseruabatur. l. Si finita. §. eleganter. ff. de damn. infect.

Præfset priuatus. Non poterant toties conuenire omnes Pontifices sacris addicti, quoties impetranda erat actio singulis haud dubie momenti. Itaque uni delegabant priuatum hoc negotium, dande aut denegande actionis. Et is, quia magistratum nullum gerebat, ideo ne quis falleretur in hoc, adiecit. Priuatus.

Centum annis. Post centum uerò annos aliam consuetudinem receperunt Romani: uide licet, ut à prætore impetraretur actio, non aliter ferè, quàm antea solebat à Pontificibus impetrari. Nam cum Pontifices paulatim tali functione ad auaritiam & ambitionem abuterentur: translata tandem fuit autoritas concedende actionis ad prætores. l. si finita. §. eleganter. ff. de damn. infect.

Vnde conuincitur error illorum, qui sanctionem Theodosij & Valentiniani accipiunt de collegio Pontificum, in l.ij. C. de iur. formul. & impetra. Siquidem mos ille decernendarum actionum pontificalis, dudum abierat.

Posteriores uerò Imperatores pij. cum nullos existimarent iustiores, aut de salute populi magis sollicitos Pontificibus: curam illis de ciuitatibus committebant. Non ut iure magistratus quidquam administrarent: sed ut magistratibus adessent consilio, curarentq; uelut patres, ne quid contra bonum & æquum fieret. Sicut est uidere in multis Iustiniani nouellis constitutionibus.

A R G V M E N T V M.

Exponit Pomponius causam & seriem mutatæ consuetudinis de impetranda actione.

Postea

Postea cum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cneus Flavius scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut tribunus plebis fieret, & senator, & edilis curulis. Hinc liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum: sicut illud, ius civile Papyrianum. nam nec Cneus Flavius de suo quidquam adiecit libro.

Et ad formam. Quamquam enim actiones ex legibus xij. tabularum compositae essent: multa desiderabantur tamen, cum in methodo, tum in reliquis formularum circumstantiis.

Appius itaque Claudius, non ille decemvir, sed centum amplius annis posterior, omnes omnium actionum tempora, & observationum solennitates proposuit, & in unum librum per ordinem redegit.

Cneus Flavius. Nemo clarius hanc historiam, quam Cicero explicat pro Murena: Possent agi lege nec ne (inquiens) pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui consulebantur, a quibus etiam dies, tanquam a Chaldeis, petebantur. Inuentus est scriba quidem Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientia copularit. Itaque irati illi, quod sunt ueriti, ne dierum ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera lege possent agi, notas quasdam coposuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Hec ille. Cornicum oculos cofigere, est arte (ut dicimus)

arte

arte ludere, & clauum clauo trudere.

Cogita autem, rogo te per Deum immortalem, num alia fuerit ratio, quare nostri superioris seculi Pontifices, ius suum, quod Canonicum uocant, ediderint: quam ut omnibus rebus ipsi interessent?

Scriba. Non tantum scribendi agilitas, uerumetiam solertia, eruditio, & fides scribam commendant. Erat enim apud Græcos honorificentissimum munus. Vnde Eumenes Philippi regis, & post Alexandri Magni scriba dicere solebat: Se uitam potius positurum esse, quam fidem. Romani autem scribarum officia uelut mercenaria, non sic honorabant, teste Probo Acmylio.

Libertini filius. Hec adijcit, ne quis credat, ex ingenio solum optimos uiros fuisse Reipublicæ natos, non etiam ex libertinis.

Subreptum librum. Honestissime Cneus hunc librum subripuit: quoniam non fuit Appij, sed populi Romani: cuius utilitatem omnibus modis priuato officio præferre debuit optimus scriba.

Vt tribunus. Optimo iure populus Romanus uoluit pietatem Cnei erga Rempublicam multis honorum titulis remuneratam uideri: ne ingratitude se nota commacularet apud posteros.

Ius ciuile Flauianum. Adeo se populus gratum exhibuit officio scribæ: ut titulum libri, non inuido auctori, sed Cneo Reipublicæ amatori nuncuparet. Profecto meretur hoc fides bonorum uiroꝝ, qui publicæ salutis student.

De suo. Non enim apud Romanos auctor respiciebatur: sed ille potius, qui bene inuenta ad usum fori adcommoðasset, qua ratione & ius Papyrianum dicebatur: quippe, quod nulla legum erit utilitas, si in literis tantum consistat,

consistat, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se præbeant. Nouella. De prouin. præsidib. Constitut. CLXI.

A R G V M E N T V M.

Quomodo actionum formulæ cum ipsis tandem negotiis multiplicatæ sint, breuiter tradit.

Augeſcente ciuitate, & qui præerant, quædã genera agendi composuerunt; nec post multũ temporis spatiũ Sext. Aelius alias actiones composuit: & librum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum.

Et qui præerant. *Multitudo populi uarietatem negotiorum peperit. Negotia rursus noua peculiarem agendi formam desiderabant. Igitur magistratus successim proprias quasdam agendi formulas inuenerunt: nec post multum temporis spatium Sextus Aelius, uir doctissimus alias actiones composuit.*

Populo dedit. Boni enim uiri est, in publicum edere, quod publicè profuturum crediderit.

A R G V M E N T V M.

Qua ratione plebiscita cœperint, explicat.

Deinde cùm esset in ciuitate lex duodecim tabularum & ius ciuile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet: sibiq; iura constitueret, quæ plebiscita uocantur. Mox cùm reuocata esset plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis: pro legibus placuit & ea obseruari, lege Ortensia. Et ita factũ est:

ut inter plebiscita & leges species consti-
tuendi interesset, potestas esset eadem.

Euenit. Non idè euenit, quia ius istud triplex in ci-
uitate esset: sed quòd optima ratione introductū, non obser-
uaretur, ut apparebit paulò post in §. Et cū placuisset.

Et secederet. Quamuis secessisset plebs, nec uellet
patrum legibus & imperio uiuere: non poterat tamen sine
magistratu & iuris obseruatione ullam societatem uel con-
cordiam retinere.

Mox cū. Hoc est, post aliquod temporis interual-
lum. Nam nō est alius huius uerbi modus significandi, quā
qui secundum presentem materiam uidetur idoneus.

De his plebiscitis. Patres enim nō dignabātur au-
toritate legis ea, quæ non ipsi, sed plebei tantum homines,
præterea & in seditione (ut ipsi putabant) statuissent.

Lege Ortenia. Q. Ortenius dictator legem tulit,
ut plebiscitis omnes Quirites tenerentur, teste Gellio li-
bro decimoquinto.

Species. Hoc est, causa efficiens. Legem enim tulerat:
Senatus: plebiscium plebs.

Potestas. Hoc est, effectus, seu causa finalis.

Cerè nihil refert, quibus autoribus bonæ leges scriban-
tur: modò Reipublicæ suum præsent officium in forman-
dis hominum moribus. Quinimò & Apostolus dicit: Ni-
hil interesse, qua tandem occasione gloria diuini uerbi
propagetur.

A R G V M E N T V M.

De origine senatusconsultorum differit, quæ tandem necessi-
tas dictauit. Et insinuat tertiam mutationem à Decemuiris rur-
sus ad consules.

Deinde quia difficilè plebs conuenire
cœpit

cœpit, populusq; multò difficilius in tanta turba hominum: nec essitas ipsa curam Reip. ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponere: & quidquid constitisset, obseruabatur: idq; ius appellabatur senatusconsultum.

Conuenire cœpit. Quandoquidem per rerum naturam difficile est, ut plebs in unum locum conueniat: optima consequentia est argumentari: Non faciliter consentire magnam hominum uniuersitatem: quia consensus præsupponit conuentionem naturaliter. l. j. §. j. ff. de pact. & huc respiciens Vlpianus in l. sed & ex dolo. §. j. ff. de dol. mal. Quid enim (inquit) municipes dolo facere possunt? Et in l. j. ff. de libert. uniuersita. Mouet enim (ait) quòd consentire non possunt. Ex contrario Vlpianus in l. metum autem. §. animaduertendum. ff. quod met. caus. Et ideò (inquit) siue singularis sit persona, quæ metum intulit, uel populus, uel curia, uel collegium, uel corpus: huic edicto locus erit.

CONCILIATIO.

Sed ecce: Ius ciuile hic neq; in totum à iure naturali recedit, neq; per omnia ei seruit. Nam in negotijs ciuilibus, ne Respublica commodis excludatur poliicæ uitæ: censetur populus consentire, agere, acquirere per alium. l. item eorum. §. si decuriones. ff. quod cuiusq. uniuersi. nomi. Sed hodie (inquit Paulus) hæc omnia per syndicos solent, secundum locorum consuetudinem, expediri. & in l. j. §. si. ff. de acquir. poss. Municipes (ait) per se nihil possidere possunt: quia uniuersi consentire nō possunt. Sed hoc iure utimur (addit Vlp. in l. seq.) ut & possidere, & usucapere municipes possint.

In delictis uerò medium est obseruandum: ut conside-

rata diligenter qualitate, si quid ex uniuersitate hominum peccetur: neq; minimam pœnam euitet populus, neque maximam incurrat, propter innocentes, iuxta grauisimum præceptum l. respiciendum. ff. de pœn. Sic intelligi oportet, quòd multitudini sit parcendum, ne puniatur innocentia: ut probat Augustin. j. q. vij. c. Quotiens. & c. dispensationes. t. distinct. c. ut constitueretur, in fi. xliij. distinct. c. commensationes. ix. quæst. j. c. ordinationes. in fin. xxij. quæst. iij. c. ipsa pietas. in fin. & c. non potest. De temporib. ordina. cap. secundo.

Neceſſitas ipſa. Emphaſim habet demonſtratiuũ, **Ipſa.** Nullus enim hominum, ſed duntaxat neceſſitas, quæ contradictionem non admittit, anſam dedit ſenatusconſultis paulatim inſtituendis. Solet enim multa nos uel inuitos docere neceſſitas, ſicut & exitus ſtultorum magiſter.

Mirum autè quòd nonnulli curioſè inueſtigant, quæ nam fuerit iſta neceſſitatis ratio: quam utique ſtatim ob oculos uiderent, niſi mentem alijs ineptijs addicerent. Nam cum immenſa hominum turba Romæ fuerit: per rerum naturam non poterat Reipublicæ per eam in negotijs quotidie incidentibus conſuli: non ſolum quia difficulter conuocabatur: ſed etiam quòd tanta multitudo nullum habet conſilium, prona ſemper ad diſſenſionem. Nouell. De referendari. ſacr. palat. Conſtit. x. i. Vide ſuprà §. poſteà aucta.

Ad ſenatum. Romulus urbis Romæ conditor, cum ciuitatem iam uideret hominum robore munitam, conſilio quoque fulcire eam uoluit. Centum elegit, quos ob honorem Patres, ob ætatem Senatores appellauit. Inde Senatus dictus eſt ordo ille ampliſſimus. Poſteritas ſenatorum, per genitiram propagata, Patricijs ſunt appellati: quòd à primis ſenatoribus ſeu patribus oriundi erant. Brutus primus
conſul

consul, expulsor regum, primores equestris ordinis senatoribus adscripsit: inde Patres conscripti nominabantur. Senatus haberi seu conuocari non potuit: nisi per dictatorem, consules, prætorem, tribunos plebis, interregem, præfectum urbi. Nec alio in loco senatus conueniebat, quam augurato, quæ Tempa appellabant. Quare primum curia Hostilia, deinde Pompeia, postremo Iulia, cum profana essent loca, per augures ad hoc sunt templa constituta: ut in ijs iusta senatusconsulta, more maiorum, fieri possent. Hæc ex Feneſtella, & Gellio libro decimoquarto, cap. septimo.

Senatusconsultum. Forma autem senatusconsulti duplex erat: altera, ut singuli senatores per consulem interrogati, dicerent sententias, quod semper de rebus grauiſſimis (modò si tempus ferret) fieri solebat: altera, ut cum primus dixisset, discedens mox in aliquam partem: ceteri tum, qui eiusdem sententiæ essent, eodem irent. Quod per discessionem appellabatur, & in sententiam ire, uel, Pedibus in sententiam ire. Item, in eandem sententiam concurrere.

Intercedere autem senatusconsulto, hoc est, opponere sese tribuni poterant. Ceterum, intrare curiam tribunis non licebat. Ante ualuas autem positis subsellijs decreta patrum attentissima cura examinabant, ut si qua ex ijs improbassent, rata esse non sinerent. Itaque ueteribus senatusconsultis T, litera subscribi solebat, eaq; nota significabatur illa tribunos quoq; censuisse. Valerius lib. ij. cap. j.

Obserua autem diligenter originem & progressum iuris scripti. I. Lex xij. tabularum. II. Disputationes Decemuirorum & prudentium forenses. III. Legis actiones: quæ omnia communi appellatione ius civile dicuntur. IIII. Plebiscita. v. Senatusconsulta. Vide j. §. ita in ciuitate. For-

man senatus consulti, quo tempore Principes rerum potiebantur, uide in litem ueniunt. §. Præter hæc multa. ff. de petitione. h. heredita.

A R G V M E N T V M.

Quibus iniunctis edicta prætorum cœperint, ob pleniorum iudiciorum expeditionem declarat.

Eodem tēpore & magistratus iura reddebāt: & ut scirent ciues, quod ius de qua re quisq; dicturus esset, seq; præmunirent: edicta proponebant, quæ ius honorarium constituerūt. Honorarium dicitur, quod ad honorem prætoris uenerat.

Magistratus. Insinuat Pomponius edicta fuisse necessaria, quibus in publicum proponerentur ea, quæ ad rem iudicariam pertinebant.

Per magistratus autem, significat omnes, quibus iudicandi functio commissa fuerat: non ut ius constituerent, sed ut, id quod constitutum esset, dicerent, quasi uiua uox iuris ciuilibus. l. nam & ipsum. ff. de iusti. & iur. §. prætorum quoque. instit. de iur. natura. genti. & ciuilibus.

Et ideo senatus Romanus, qui uelut supremum imperij caput, alijs potestatem dabat, non solebat appellari simpliciter magistratus. Prætoris tamen autoritas ad condendi iuris fastigium tandem conscendit, ut inferius dicitur.

Edicta proponebant. Hoc in loco ad primam prætorum institutionem respexisse Pomponius uidetur, loquens tantum de edictis prout res iudicanda incidebat. At tamen & illa sunt accipienda, quæ perpetui iuris causa proponebantur. l. si quis id, quod. in princ. ff. de iurisdic.

Edicere autem, est decernere aliquid iure magistratus: siue id iubendo fiat, siue uetando, quid refert? Quare Bartolus non

ius non rectè potest reprehendi, quòd dixit edictum esse genus, interdictum uerò speciem, deseruiens materię in l. j. ff. de nou. oper. nuntiat.

Ad honorem. Id est, magistratum prætoris. §. Prætorum quoque instit. de iur. natura. genti. & ciuil. Quia magistratui inest dignitas: rursus dignitatem sequitur honor. Callistratus ff. de muneri. & honori. Honor municipalis (inquit) est administratio Reipublicæ cum dignitatis gradu. Quod autem hic dicit: Ad honorem Prætoris uenerat, id alibi clarius exprimens: Ad honorem, ait, Prætores sic nominatum in l. ius autem ciuile. ff. de iust. & iur.

A R G V M E N T V M.

Quarta & ultima Romani status mutatio, à consulibus, ad unum principem. Quæ monarchia ad nos peruenit.

Nouissimè sicut ad pauciores iuris constituti uia transisse, ipsis rebus dictantibus, uidebatur: per partes euenit, ut esset necesse Reipublicæ per unum consuli. Nam senatus non perinde omnes prouincias probè regere poterat. Igitur constituto principe: datum est ei ius, ut quod constituisset, ratum esset.

Ad pauciores. Principio populus leges iubebat, ut supra §. j. Deinde, ad Decemuiros est translata ferendæ legis potestas. Postea, ad senatum. Nouissimè, ad Principem.

Via. Hoc est, uera & iusta potestas. Nam uia metaphoricè significat ueram, atq; iusto ordine constantè docendi rationē. Græcis uocatur methodus: per quā sine errore

tuto ueniamus ad cognitionem. Inde methodici sunt dicti, qui rationem artis & discendi compendia sequuntur. Et Galenus duas artis partes facit: Methodon, & Ascesin, hoc est, uiam & exercitationem. Eleganter igitur per uiam hic denotatur legitima potestas tradendi iuris.

Ipsis rebus dictantibus. Emphasis est in demonstratio. **Ipsis.** Quanquam enim senatus populusq; Romanus renueretur: rerum tamen & temporis uicissitudo uicit omnem hominum potestatem & prudentiam. Sicut iam nunc quoque facit.

Est autem pulchra metaphora. Nam sicut dictari censentur ea, quae non nostro adfectu, sed alio praecunte uerba scribimus: ita & quae uicissitudo rerum, uolente DEO, suggerit, ea excipimus, & uolentes, nolentes sequimur: quia natura dictat.

Per partes. Hoc est, paulatim per succedaneam rerum consequentiam. Confert enim mutationem condendi iuris, quae multoties facta est, cum potestate totius Imperij semel mutata.

Ut necesse esset. Videlicet, quia DEVS ineffabili sua prouidentia sic uoluit: tametsi Pomponius commentitias quasdam rationes metu principis adferat.

Non perinde. Id est, non aequè probè. Scilicet lacerata iam autoritate senatus per ambitionè imperij priuatam, cum quisque rerum omnium potiri uellet. Id quod Pomponius tenuiter insinuans, non ausus est apertius dicere.

Igitur constituto principe. Quis constituit? Certè DEVS ipse. Nam historiae ueritas sic habet: Cum Cn. Pompeius, & Iulius Caesar, bellis feliciter gestis, magnum haberent exercitum, ac de occupanda tum Republica meditarentur: ciuile inter eos bellum dominandi cupiditate coepit

cepit. Tandem Pompeius repudiando omnes à Cæsare oblatas pacis conditiones: in Græcia uictus, & fugiens in Aegypto occisus est. Cæsar autem Romam rediens, rerum omnium potitus, noluit Augustus aut Princeps salutaris: sed dictatorem se fecit, ut in iniurijs adhuc sanguinolentis, mitigaret regnandi suspensionem. Tandem à Cassio & Bruto, in Curia Pompeij, xxij. uulneribus est occisus, idibus Martijs, ab urbe condita DCCX. ab eiectione regibus CCCCXLVI. Post mortem Iulij Cæsaris Respublica Romana per xij. annos sub Triumuiris mirum in modum conuulsata est: donec solus rerum potiretur C. Cæsar Octavianus, postea Augustus & pater patriæ à senatu saluatus. Is Romanam ditionem tranquillitati restituit, ut circa tum secula dicerentur: & merito. Nam post cōsulatum eius duodecimum, natus est Dei filius Iesus Christus, salutis nostræ princeps & autor, de uirgine Maria, C. Lentulo Gctulico, & M. Messalino Cōs. Anno ab urbe DCCCL. à regibus DVII.

Deinde, cum status Romanæ Respublicæ ad monarchiã esset perductus: cuenit, ut electio Cæsaris aliàs ex auctoritate Senatus, sicut iure debuit, procederet: Aliàs ab exercitu, uel inuito Senatu, Imperator salutabatur, & aliquando magna clade.

Ideoq; tandem agente exercitu in Græcia, & Imperatore sine consensu senatus acclamato, coepit Imperij sedes eò transferri multum infeliciter, tempore Constantini Magni. Romana interim urbe atq; tota propemodum Italia, propter absentiam principis, incursum Barbarorum deuastata. Nouissime tempore Leonis IIII. Pontificis, imperium Constantinopolitanum ad Germanos translatum est: ac Carolus Magnus tum Augustus designabatur.

Ne autem de electione in posterum nasceretur discordia, iuce senatus Romani, Septemviri, hoc est, septē electores perpetui sunt constituti: uidelicet, rex Bohemorum. Archiepiscopi tres: Maguntinensis, Treuerensis, & Colonienfis. Principes item tres: Comes Palatinus Rheni, Dux Saxonie, Marchio Brandeburgensis. Quo statu (Deo ita uolente) nos hodie utimur.

Ratum esset. Apparet ergo potestate principis imensam esse. Cum enim textus dicat: Ut quod constitisset, indefinitē loquens, nihil excludit.

I. Est lex animata in terris. Nouell. De consuli. in fin. Constitut. c. v.

II. Quicquid statuerit aut decreuerit, pro lege seruatur. §. sed & quod principi. Institut. de iure natura. genti. & ciuil.

III. Imperator legibus est solutus: & solus leges potest condere. l. princeps. ff. de legibus.

IIII. Sanctio principis nihil cōsetur habere imperfectū. l. si. C. qui mili. non poss. l. si. C. de his, quib. ut indig.

V. Principis adsertioni creditur in his, quæ in presentia eius gesta sunt. c. cum à uobis. de testament.

VI. Princeps nulla iuris solēnitate adstringitur. l. apud eum. in fi. ff. de manumis.

VII. Sola Principis presentia supplet omnem solēnitatem. l. adoptio. ff. de adopt. l. ij. ff. de reb. eor.

VIII. Princeps non tenetur obseruare ordinem iudicarium, sufficiente simplici cognitione. c. ad petitionem. in fin. de accusatio.

IX. Remittit infamiam, & restituit ad honores. l. j. §. de qua autem. ff. de postul. l. j. C. de senten. pass.

X. Largiendo magistratum, simul etiam tollit impedimentum

dimentum. *l. imperialis. §. item omni macula. C. de nupt. l. Barbarius. ff. de offic. prætor. l. quidam consulebant. in fin. ff. de re iudicat.*

XI. *Pœnam sola uoluntate remittit. l. j. C. de desertoribus.*

XII. *Princeps cognoscit de innocentia damnati, sine appellatione. l. j. in fin. ff. de quæstioni.*

XIII. *A Principe, uelut a summo capite, descendunt omnes honorum tituli. xix. distinct. c. ita dominus. & c. fundamenta. §. j. de electio. lib. vj.*

Hec omnia tamen ex bono & æquo sunt intelligenda: ut quantò plus liceat, tam libeat minus: quantò Princeps sit sanctior, tantò minus eum deceat à sacrosanctis legibus recedere. *l. digna uox. C. de legibus. Traianus imperator optimus, cum præfectum prætorio ense cingeret: Hunc (inquit) ense, si iuste imperaui, pro me: sin autem male, contra me uelim exerceat. Rex item Agesilaus, non aliter promissa præstare uoluit, quàm si iussa essent. Quod & Imperator Anastasius constituit. in l. fin. C. si contra ius uel utilita. public. Breuiter, Princeps cum censetur uua lex: qui possit fieri, ut principali retenta dignitate agat contra legem?*

Quare illud quoq; colligi solet rectissime: Imperatorem nemini posse rem suam sine legitima causa auferre, sicut nec populus potest. *l. bene à Zenone. C. de quadrien. prescriptio. l. toties. §. fin. ff. de pollicita. l. si priuatus. in princ. ff. qui & à quibus manu.*

A R G V M E N T V M.

Epilogus est, quo uelut in fascem contrahit totum iuris progressum, ab origine utque ad monarchiam imperii.

Ita in ciuitate nostra aut iure, id est, lege
conje. t

constituitur: aut est proprium ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentiū interpretatione consistit, aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine autoritate patrum est constitutū: aut est magistratuū edictū, unde ius honorariū nascitur: aut senatus consultū, quod solum senatu constituenta inducitur sine lege: aut est principalis constitutio, id est, ut quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.

Id est, lege. Scilicet, duodecim tabularum.

Constituitur. Hoc est, politia formatur, & ad bonam ordinationem perducitur.

Sine lege. Hoc est, sine rogatione ad populum, per quam lex ferri solet.

P E R O R A T I O.

HAtenus intellexisti, optime lector, non solum inconuincibiles rationes: uerum etiam certissima Romanorum exempla, quibus probatur, fieri non posse, ac per rerum naturam impossibile censerī: quod ulla politie pars, ne dicam totus Reipublice status, possit ad puriorem perducī conditionem: nisi pristina tradendi iuris & constans ratio prius restituatur tam in scholis, quam in foro. Neque uerò ardui negotij est, certum præscribere modum, secundum quem primum ciuilis disciplina studiosè iuuentuti proponatur: deinde per eos suo tempore administratur omnibus implorantibus. Quid enim obstat, quò minus hoc tempore fiat idem, quod apud Romanos olim magna

mag
Aug
quo
cut
res
quar
mita
aud
te u
De

C

litia
mag

per
rei
tat
P
ce
sit

magna cum laude factum est? Cur non Imperator noster Augustus id efficiat immortalis nominis sui commendatione, quod Iustinianus quondam repetitis constitutionibus adsecutus est aliquandiu? Quare non experiantur nostri proceres hodie, quatum reparatio iuris adlatura sit commodum: quando multis iam annis senserunt, quantam attulerit calamitatem neglectus legum, barbaries, et inconstantia? Est ne audendum in re tam salutari: praesertim, diuino praelucente uerbo? Interim audiamus secundum caput huius historiae De magistratibus et iudiciaria functione.

FINIS CAPITIS PRIMI.

CAPVT SECVN- DVM, DE MAGISTRA- TIBVS.

ARGVMENTVM.

Optima methodus est, & iusta tractandi ratio, ut cognita politiae causa, quae dependet ex iure: procedatur ad effectum, quem magistratuum ordines exhibent Reipublicae.

POST originem iuris & processum cognitum, consequens est, ut de magistratuum nominibus & origine cognoscamus: quia (ut exposuimus) per eos, qui iuri dicundo praesunt, effectus rei accipitur. Parum est enim ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura reddere possint. Post deinde de autorum successione dicemus: quod constare non possit ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quem possit
quotidie

quotidie in melius produci.

Consequens est. Videlicet, natura ductū, ut sequitur.

Nominibus & origine. Non enim satis est studiose iuuentuti, ut nomenclaturam duntaxat magistratuum teneat: nisi rem quoque ipsam, hoc est, originem eorum atque mutationem intellexerit.

Quia. Hæc est ratio naturalis consequentiæ.

(**Vt exposuimus**) Declarando scilicet originem & processum iuris in hac lege.

Effectus rei accipitur. Alioquin uana esset causa, quæ nullum haberet effectum, præsertim in foro.

In ciuitate. Ciuitas hoc loci pro toto Romani imperij orbe accipitur. Nam ubi gentium obinet ista naturæ consequentiæ: quòd cum sine magistratibus ius non possit sortiri effectum, semper in reparanda ciuili politia, præcedere oportet ciuili discipline restaurationem, si fortè luxata fuerit. Cicero pro P. Sylla urbem Romanam appellat statum orbis terræ. Quid autè sit ciuitas, uide supra.

Esse. Videlicet scriptis comprehensum.

Qui iura reddere possint. Hoc est, qui id, quod rectè constitutum est, adcomodent ad usum humanæ societatis, & administrent implorantibus.

Itaque multum distant: ius esse, & ius reddi. Item, ius scribi, & ius obseruari. Primum enim ius rectè constituendum est: deinde, iuri constituto rectè obtemperandum, ut definit Aristoteles Politico. iij. Isocrates: Atqui ciuitates (inquit) rectè Reipublicæ ratione constitutas, haudquaquam porticus scriptorum plenas habere: sed in animis potius condita iura tenere expedit. Neque uerò decretorum redundanti copia, sed compositione morum præclare urbes habitantur. Iustinianus Nouella, De prouincia. præsidib.

præsidib. Constitut. c l x i. Quæ enim legum (inquit) erit utilitas, si in literis duntaxat consistant, non etiam per ipsa facta atq; opera subditis utilitatem de se præbeant?

Hac tempestate neq; ius est, neq; redditur secundum rectam rationem. Amplissima quidem extat legum sylua. Imperium autem augustissimum, ut dixit ille.

De autorum. Hoc est, prudentium, qui in arte boni & æqui uelut duces erant Romæ.

Constare. Etiam si principio bene sit introductum.

In melius produci. Videlicet, applicando personis & rebus secundum qualitatem temporis. Potest enim hodie iustum esse, quod deinceps si obseruetur, iniquissimum fuerit. Varietas enim humanorum negotiorum non finit constantem semper manere civilem sanctionem. Nouell. de restitutio. in princ. Constitut. x x x i x. Et, de reis, qui ingrediunt. ad expedien. appel. in princ. Constitut. l. Ad hoc ergo requiritur iurisperitus, qui artem illam boni & æqui calleat, experientia multarum rerum edoctus.

A R G V M E N T V M.

Primus Romanæ ciuitatis status cœpit è monarchia: in quo rei militaris etiam diligenter est habita ratio.

Quod ad magistratus attinet: initio ciuitatis huius cōstat reges omnem potestatem habuisse. Iisdem tēporibus & tribunū celerū fuisse cōstat. Is autem equitibus præerat, & ueluti secundū locū à regibus obtinebat: quo in numero fuit Iunius Brutus, qui autor fuit regis efficiendi.

Magistratus. Hoc est, politia, quæ ab Aristotele definitur principatus & rerū cōsuetudo, secundum quam uiuere

uere unumquensq; & conuersari decet.

Politia autem est triplex: quia aut unus gubernat Rempublicam, aut plures, aut omnes. Si unus, & ille bonus, monarchia, seu regnum censetur. Si malus, tyrānus. Si uero plures regnant, & boni, aristocrata est. Si mali, ochlocratia. Si deniq; omnes imperant, & bene, democratia: hoc est, popularis principatus dicitur. Sin male, scditio.

Omniē potestatē. Superius dixit: **Omniaq; manu regis gubernabantur.**

Tribunum celerum. Romulus enim equites elegit, qui propter insignem pugnandi celeritatem, etiam pedestri, cum necessitas exigeret, certamine, dicti sunt celeres. Et qui his iura tribuebant: hi merito tribuni appellabantur. Verisimilius enim est id, quod Vegetius à tribuendo iure militari hanc appellationem deductam esse tradit, sicut militia reliquis ferè dignitatum nominibus causam dedit in hodiernum diem. Ut Marchio, ab equis, Dux, à duccendo exercitu.

A regibus. Hoc est, post reges. Sic dicimus à partu, à funere.

Regis efficiendi. Tarquinij superbi. Vide supra §. exactis deinde regibus.

ARGUMENTVM.

Secūdus Reipublicæ Romanæ status fuit aristocrata. Mutatū enim est regnū unius in pluriū, hoc est, in consulare imperiū.

Exactis deinde regibus, cōsules cōstituti sunt duo: penes quos summū ius uti esset, lege rogatū est. Dicti ab eo, q̄ plurimū Reipublicæ cōsulerent. Qui tamē ne p̄ omnia regiā potestatē sibi uindicarent:
lege

lege lata factum est, ut ab eis prouocatio esset, ne ue possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi: solùm relictum est illis, ut coërcere possent, & in uin- cula publica duci iuberent.

Exactis deinde regibus. Hoc est, tota prorsus regum potestate ac conditione semota.

Consules constituti sunt duo. Videlicet, Iu- nius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, Anno ab urbe con- dita C C X L V.

Summum ius uti esset. Non enim tanta Respubli- ca sine iusto magistratu constare potuit.

Legerogatum est. Hoc est solemniter decretum. Forma enim legis rogandæ hæc erat: Primum, deliberabatur à senatu consultantante, num utilis esset lex tum ferenda: deinde, si è Republica uidebatur, proponi solebat populo tribus nundinis: tertio autem nundinarum foro rogabatur popu- lus à consule, hoc est, interrogabatur: an id placeret, quod patres statuissent? Cicero pro Flacco: O morem (inquit) præ- clarum disciplinamq; quam à maioribus accepimus, si qui- dem teneremus: sed nescio quomodo iam de manibus elabi- tur. Nullam illi nostri sapientissimi, & sanctissimi uiri uim concionis esse uoluerunt. Quæ scisceret plebs, aut quæ po- pulus iuberet, summota concione, distributis partibus, tribu- tim & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus, auditis autoribus, re multos dies promulgata & cognita, iuberi uetariq; uoluerunt.

Hinc apparet differentia inter promulgationem, & ro- gationem. Promulgatio fiebat binis nundinis: rogatio in ter- tijs nundinis. Promulgationi item intercedere licet: roga-

d tioni

tioni nullo modo. Inde rogatio pro lēge accipitur. Cicero Philip. 1. Hodie uocem hanc, Promulgare, tenemus quidem, quanquam non satis intellectam: rei uerò ipsius, ne umbram quidem sequimur.

Consulerent. Grauiſſima ratione dicti sunt à consulendo: ut officij sui ipsa quoque ui nominis admonerentur: quippe consulendi causa sese uelut patres electos esse pro regibus.

Per omnia. Alioquin pleraque habebant consules initio cum regibus communia. 1. Summum imperandi ius. 1 1. Eosdem fasces, scilicet secures adligatis uirgis. 1 1 1. Parem animaduertendi potestatem. Sed hæc diminuta nonnihil fuisse insinuat.

Legelata. Hanc legem tulit P. Valerius Publicola, qui in locum L. Iunij Bruti suffectus est. Et deinde sequenti anno, cum T. Lucretio Tricipitino consul ordinarius, teste Liuiolib. 2.

Animaduertere. Hoc est, ne quem capitis supplicio punirent. Itaq; & secures hac lege consulibus adempti sunt.

Et obserua minorem fuisse consulum, quàm regum potestatem. 1. Reges erant perpetui; consules uerò annui. 1 1. A regibus non facile prouocabatur: cum id liceret à consulibus. 1 1 1. Reges puniebant summo supplicio: quod consulibus sine iussu populi negabatur.

Duci iuberent. Propriè ducuntur uolentes, unde etià dux dicitur. Trahuntur nolentes. Seneca: Fata uolentem ducunt, nolentem trahunt. Aliàs ducere est, iudicare, existimare. Cicero: Ego si mei commodi rationem ducerem, te mecum esse maxime uellem. Aliàs significat ducere ad supplicium, uel ad custodiam carceris, ut hic. Et ita nonnunquam absolute ponitur. Vt Hermolaus ad Alexandrum: Nos (inquit)

quit) duci iube.

ARGUMENTVM.

De censoribus tractat, quorum initio munus ad pecuniarias res pertinere uidebatur: postea tamen ad mores quoque porrectū fuit.

Post deinde cū sensus iam maiore tēpore agendus esset, & consules non sufficerēt huic officio, censes cōstituti sunt.

Post deinde. Sæpe utimur huiusmodi duplicatis uerbis: Post deinde, iam inde, iam nunc.

Cū census. Censum agere, est describere ac æstimare subditos profitescentes, & capita, & patrimonia sua iuratio.

Maiore tempore. Antea minore tempore, hoc est, rarius solebat census agi. Primum enim Romulus descripsit nomina ciuium Romanorum octingenta quatuor millium septingentorumq;: deinde Publius Valerius Publicola, & T. Lucretius Tricipitinus cōs. censum egerunt. Aliquot igitur annis populus mansit incensus, hoc est, sine ulla descriptione ciuium, liber à contributione extraordinaria. Verum imminentibus iam bellis, necessitas grauissimorum sumptuum exegit censum crebrius agi.

Non sufficerent. Vtpote, arduis bellorum atque rerum ciuiliū negotijs distenti. Alioquin & autoritate, & industria eos suffecisse, hoc est, idoneos fuisse, quis dubitat?

Censes. Papyrius & Sempronius. Dicti autem sunt ab eo, quod arbitratores essent rerum & honorum, quæ ciues profiterentur: quantum ex his unumquemq; publicæ necessitati contribuere oporteret. Censere enim pro æstimare accipitur.

Memorabilis est illa descriptio uniuersi orbis, quam Augustus Cæsar edixit: cuius mentio fit, Luca ij. Quo tēpore P. Sulpitius Quirinius, primū consul cū M. Valerio Messala II. Deinde cōsularis missus est præfectus in Syriā censui agēdo.

Censores autem, quanquam initio bonorum essent aestimatores: posteriore tamen tempore cœperunt etiam magistrorum esse, multo maiore fructu, quam cū pecunias corraherent. Plutarchus in Aemyllo: Censura (inquit) maximè omnium magistratuum reuerentiæ, plurimæ potestatis cum in alijs rebus, tum maximè ad morum emendationem. Nam senatores è senatu remouere potest: equitibus equos adimere, ex plebeis ærarios facere, notare infamia, censum agere, lustrum condere. Erant autem duo censores, qui quinto quoque anno creabantur. Hoc tempore nullus in Republica magistratus magis desiderari uidetur, quam censoris, cuius tamen ne umbra quidem extat.

ARGUMENTVM.

De dictatore disserit, qui à consule dicebatur, ut eius dicto audientes essent omnes. Creabantur enim uiua uoce, non per suffragia: potestate quidem maxima, sed tamen extra ordinem, imminente graui rerum necessitate, cui unius imperantis arbitrium ob commodam celeritatem opponendum uidebatur.

Populo deinde aucto, cū crebra orerentur bella, & quædam acriora à finitimis inferrētur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratum constitui. Itaq; dictatores proditi sunt, à quibus nec prouocandi ius fuit, & quibus etiā capitis animaduersio data est. Hunc magistratum, quoniā summam potestatem

habeb

habebat: non erat fas ultra sextum mensē retinere. Et his dictatoribus magistrī equitum iungebantur: sic quo modo regibus tribuni celerum: quod officium ferè tale erat, quale hodie præfectorum prætorio. Magistratus enim habebantur.

Populo deinde aucto. Ecce saluberrimum iuris effectum. Nam composita bene uiuendi ratio, & obseruatio legum in Republica, solet augere populum: & frequentia populi solet amplificare imperia. Incipiendum ergo est in omni Republica consilium à recta traditione iuris.

Orerentur bella. Non quòd auctus esset populus: sed quia cum populo augebantur ditiones Romanæ quoquo uersus. Cum ditionibus autem nascebantur bella. Nunquam enim sine bellis crescunt regna. Habet semper imperij gloria comitem inuidiam.

Acriora. Maximum enim uicinorum bella adferre solent periculum, propter lædendi commoditatem. Ideoq; sæpe confines fundos etiam supra iustam æstimationem interest nostra acquirere, dicit Terentius Clemens, haud dubiè insinuans malam uicinitatem, esse perniciosum damnum, in l. Si cui fundus. ff. de legat. ij. Et Caius in, l. Quod sepe. §. fin. ff. de contrahen. emptio. Si quis (ait) in uendendo prædio confinem celauerit, quem emptor si audisset, empturus nõ esset: teneri uenditorem dicimus, x l i i i i. Dinstinct. c. j. Pomponius in, l. Si ita testamento. §. si ff. de instruct. uel instru. legat. Par enim (inquit) ratio est. Nam desiderant tam uillæ, quam agri custodiam: illic, ne quid uicini: aut agri, aut fructuum occupent: hic ne quid cæterarum rerum, quæ in uilla continentur.

Hac ratione limitanei milites olim introducti sunt, qui sub liminarcha, hoc est, praefecto limitis, provinciae terminos tuerentur. l. munerum ciuiliu. ff. de muner. & hon. l. quas Deo. C. de offi. praet. Afric. Et limitrophii fundi erant, quorum possessores annonam tenebantur ducere ad castra militum limitaneorum, ut C. de fund. limitr.

Maioris potestatis. Sed quomodo poterat magistratus esse maioris potestatis, cum & haberent consules summum ius imperandi? Respondeo: Respicit ad posteriora tempora, quibus detractum fuit consulari potestati, ut ab eis pronocaretur, ne punirent capite, ne uterentur fascibus, ut supra §. exactis deinde.

Et obserua, Romanos olim fuisse expertos, non posse res arduas in republica commode expediri, ubi non sit iusta potestas in magistratu summo, & recta subditorum obtemperatio in membris. Quod nobis esse debet exemplo hisce temporibus.

Itaque dictatores. A dictando dicti. Nam & a consule dicebantur, & eorum dicto audientes erant omnes. Porro dictare frequentatiuum est a dico.

Prodicti sunt. Hoc est, introducti sunt, uelut magistratus extraordinarius. Ideoque dicit: **Interdum re eximente.** Nam non alio pacto creari solebant, quam cum uis aliqua maior repente oborta, ingentem urbi cladem mimitari uideretur. Testes Liius lib. 2. & Fenestella.

Primus dictator fuit T. Largius Flauius, qui fuit consul cum Posthumio Comonio Aurunio. Ab urbe anno CCLIII. A regibus anno IX.

Summam potestatem. Hoc est, per omnia regiam dominationem, solo nomine excepto. Eamque ob rem dictator dicebatur magister ciuium, autore Varrone. Et per imitationem

nem antiquitatis haud dubie factum est, ut primarij inter decuriones nostros, iam nunc quoque magistri ciuium appellentur, Burgermeister.

Non erat fas. Apud Thebanos morte mulctabatur, si quis imperium diutius tenuisset, quam lege praefinitum erat, teste Aemilio Probo, Aristoteles Politico. lib. 5. confulit, maximos magistratus aut non dari, aut si dentur, ut non sint diuturni. Plato addit rationem. Nam quae supra modum elata sunt, lasciuere solent. Mamercius uem apud Liuium adserit: maximam libertatis custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: ut quibus pro magistratus magnitudine modus lege imponi non posset: ijs tempore imponeretur.

Primus autem Tyberius Caesar officia ceepit cōtinuare, nonnullis ad finem uitae relictis in administrationibus & praefecturis. Tacitus lib. 1. Deinde secuti sunt alij Imperatores eius exemplum passim: donec perueniretur ad beneficia seu feuda.

Magistri equitum. Abolito enim prorsus regio nomine, admodum inuiso: noluerunt dici tribunos celerum, ne quid reliquiarum ex regia dominatione maneret. Ideo magistratos equitum nominabant, uariato nomine, cum tamen res eadem esset.

Præfectorum prætorio. De quibus infra extat Tit.

Animaduertendum autem est: quanta olim sollicitudine sub ipso statim initio imperij, res militaris fuerit ordinata. Primum, quam magna deliberatione suscipiendum bellum esset, tantum illud, quod naturali defensione posset iustificari aduersus finitimorum atrocem iniuriam: deinde, ne à quibusuis temere conscriberetur miles, essentq;

d   ad hoc

ad hoc designati magistratus, qui ordinaria potestate atq; diligentia, rem tantam ex animi iudicio recte conficerent: postremo, ut unusquisq; intelligeret, nemini concessam esse belligerendi potestatem sine autoritate publica, quae nihil aliud, quam totius imperij salutem respiceret.

Eam ob rem recte quondam appellatum est ius militare, quod & ipsum quanquam in armis uersaretur, & ui exercendum esset: nihilò tamen minus haberet rationem iustitiae, secundum quam susciperetur, & susceptum procederet. Quò respexit Iustinianus in proemio Instit. quum dicit:

Imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam: sed etiam legibus oportet esse armatam. Et extat, Tit. ff. de re militari.

Nostrum autem seculum, an uel umbram militaris discipline obseruet in huiusmodi capitibus: nulla orationis uipotest euidentiùs declarari, quam ipsa tandem res, quotidianè item subditorum lacrymae, & totius Imperij status nobis ob oculos proponunt. Sed quid tum postea? Si solem in manibus gestes, non conciliabis tibi apud plerosq; fidem aduersus receptos errores. Dic tamen ueritatem, & seruabis animam tuam.

ARGUMENTVM.

De tribunis plebis, quorum magistratus intolerabili patrum potentiae tandem opponeretur: ut ius atq; iudicia recte conferrentur: de aedilibus item tractat, qui magistratus omnium erat initio minimus.

Iisdè tēporibus cum plebs à patribus secessisset, anno ferè septimodecimo post reges exactos: tribunos sibi in monte sacro creauit, q̄ essent plebei magistratus. Dicti tribuni, quòd olim in tres partes populus diuis

diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: uel quia tribuum suffragio creabantur. Itaque ut essent, qui aedibus praesent, in quibus omnia scita plebs deferebat: duos ex plebe constituerunt, qui etiam aediles appellati sunt.

Secessisset. Duas plebis secessionis fuisse, Linius testatur libro ij. & iij.

Altera facta est anno post exactos reges xvii. Ab urbe uero condita cclxi. Cos. Postumio Cominio Aurunio ii. & Sp. Cassio Vicelino ii. Per hanc plebs a patribus extorsit, ut duo tribuni plebei crearentur sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules esset: de qua loquitur hic. Altera secessio plebis euenit anno a regibus lx. Ab urbe ccciiii. teste Cicerone de finib. lib. ij. Per quam plebs Tribunitiam potestatem, prouocationemque ad populum per decemuiros ademptam repetijt, & alia quaedam sibi uindicauit, de qua loquitur in. §. Et cum placuisset. Et supra §. Exactis deinde regibus, quum dicit: **Lege tribunitia omnes leges hae exoleuerunt.**

Errat igitur Accursius, ex d. §. Exactis deinde regibus. opponens uerba haec. Idque prope uiginti annis passus est Si enim populus uiginti annis in bona tranquillitate passus est omnia: miratur quomodo procedat, quod hic dicit, anno fere decimosextimo plebem a patribus secessisse: ignorans Pomponium nunc loqui de tempore prioris a patribus secessionis. Verum, si ad posteriorem respicias secessionem, facile constabit populum uiginti annis incerto iure, sine turbatione, usum.

Plebei magistratus. Hoc est, qui plebem in libertate sua defenderent aduersus potentiorum iniuriam: quorum ædes die noctuq; patebant.

Dicci tribuni. Non est enim nouum, quod unius uocabuli multe sint rationes, à diuersis causis ductæ.

In tres partes. Videlicet, Tatiensium, à Tatio Sabino rege: Rannium, siue Rannensium, à Romulo: Lucerum, à Lucumone.

Tribuum. A tributo dando tribus dicuntur, Eyne auſteylung des uolcks. Cùm populi cõfusa multitudo, propter tributum in ordinem redigitur.

Suffragio. Hoc est, uoce illa, qua unusquisque declarat suam uoluntatem de aliquo ad magistratum eligendo.

Obserua autẽ, quòd omnes, quæ adferuntur de nomine Tribuni, rationes, fructũ al' quẽ habet. 1. A singulis tribubus appellatio, explicat causam efficientẽ. 1 1. A suffragio, declarat formam. 1 1 1. A tribuendo, secundum Varronem, exponit finem, ad quid creati fuerint tribuni, nempe ut ius tribuerent illis quibus præficiabantur.

Omnia scita. Hoc est, plebeia statuta. Placuit autem & patribus istud institutum adeò, ut Marco Horatio Barbato, & L. Valerio Potito cõs. anno ab urbe cccv. à regibus lxi. decernerent: senatusconsulta quoq; ad ædiles plebis, in ædem Cereris deferenda esse, quæ antea apud consules nonnunquam supprimebantur.

Ædiles autẽ, quoniã duntaxat in ædibus sacris, hoc est, Cereris reposita custodiebant: inter minimos magistratus habebantur. Quare adolescentibus serẽ ad hoc officium designatis, primus erat gradus ad maiores honores, teste Cicerone De legib. lib. 2. Ideoq; non numerantur inter magistratus in l. ij. ff. de in ius uocan. Impunẽ enim uocabantur in ius.

Lectos. Et l. seq. ff. De peric. & commod. rei uendit.

Cœpit autē ædiliū autoritas crescere, cū ex patribus fierent, ut §. deinde cū placuisset. Et §. prætorum quoque. instit. De iur. natura. genti. & ciuil.

De his ædilibus tractat l. j. ff. de ædil. edict. l. Lectos. ff. de peric. & commod. rei uendit. Vlpianus in l. Item queritur. ff. locat. Si quis (inquit) mensuras conduxerit, easq; frangi magistratus iusserit.

ARGUMENTVM.

De quæstoribus duplicis generis tractat: quibus alios addit Vlpianus infra, De officio quæstoris.

Deinde cū ærarium populi auctius esse cœpisset; qui illi præessent constituti sunt quæstores; dicti ab eo, quòd inquirē de & cōseruādē pecunię causa creati erāt.

Deinde cū ærarium, Superius dixit cœsum iam maiore tempore actum, populūq; auctum fuisse: necessariò proinde sequitur ærarium quoq; populi auctius esse cœpisse.

Ærarium. Sic dictum, quòd æra, hoc est, numi principaliter inferebantur, Quamquam & aliæ res pretiosæ atque opes in ærario reponi solebant. Aes enim æris, quod pluralem quoque numerum habet, æra, æribus: quamuis generaliter omne metallum significat: tamen frequenter pro pecunia accipitur. Et unde transfertur ad debitum: ut æs alienum, Gelschuld. Vlpianus etiam aureos numos (inquit) æs dicimus. ff. de uerb. signifi.

Initio æs non signatum ponderabatur, sicut nunc pecuniam numeramus. Seruius rex post urbem conditam primus signare cœpit æs: in altera quidem parte imagine Iani gemini, in altera uerò rostro nauis.

Aes

Aes nostrum, quod nobis debetur. In ære nostro esse, pro, In bonis nostris esse, Cicero etiam de amicis dixit. In ære nullo esse, pro nihil debere. Aes alienum contrahere, uel constare. Aes alienum meum, hoc est, quod ego contraxi. oppo. Aes alienum dissoluere, uel exonerare.

Aes circumforaneum, pecunia ad usuras accepta. Aerarium antiquius uocabulum est, quàm fiscus, Ein Sahatzkammer. Aerarium sanctius, ex quo non nisi in maxima necessitate pecunia depromebatur.

Quæstores. Horum antiquissimam fuisse originem, extra dubitationem est, quia nihil prius apud homines coepit, quàm cura inquirendæ ac conseruandæ pecuniæ: propter inherenterem auaritiã. l. j. in princ. ff. de offic. quæsto.

Quæstorum autem officium indies latius est propagatum, sicut omnium ferè magistratuum. Vnde & legatos Romanam uenientes excipiebant honorificè.

Non hodie rectè appellauerimus præfectos ærarios: uel tribunos ærarios, qui uulgò thesaurarij, aut alio nomine uocantur. Olim item ærarij sine adiuncto, dicebantur, qui propter delictum à censoribus ea contumelia adficiebantur, ut ciuium numero exempti, pro capite tantum suo æris aliquid penderent, autore Aſconio.

A R G V M E N T V M.

Continuatio est eius, quod supra de consulibus coepit dicere.

Et quia (ut diximus) de capite ciuis Romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere: propterea quæstores constituebantur à populo, qui capitalibus rebus præessent: hiç appellabant

bātur quæstores paricidij, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.

Ut diximus. *Suprà, §. Exactis deinde regibus.*

Ius dicere. Et interim tamen sine animaduersione capitali in facinorosos, non poterat publica pax constare.

Quæstores paricidij. A querendis maleficijs, inter quæ frequens admodum est paricidium, hoc est, homicidium. Aliàs de eo dicitur, qui patrem occidit. Ut, ff. ad leg. Pompe. de parici. Nam potest hoc uerbum deduci tam à pari, quàm à patre, autore Prisciano. Vulgò nunc Inquisitores dicimus.

Lex duodecim tabularum. Ne quis fortè putaret, nouum à Romanis magistratum (sicut plerosq; alios) introductum fuisse.

A R G V M E N T V M.

Horrendum atque omnibus seculis memorabile scribit exemplum, de nimia decemuirorum & crudeli dominatione; quæ tandem tantæ seditioni, quanta nullo unquam tempore apud Romanos fuit, animum præbuit ob iniustam Appii Claudii sententiã. Tam perniciofa res est iniquitas in magistratu.

Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populū, ut omnes magistratus se abdicarent: & decem uiri constituti sunt anno uno. Hi cum magistratū prorogarent sibi, & rem inuidiose tractarent, neq; uellent deinceps sufficere magistratus, ut ipsi & factio sua perpetuò Rempublicam occupatam retinerent: nimia atq; aspera dominatione eò Rempublicã perduxerūt, ut exercitus à Republica secederent.

rent. Initiū fuisse secessionis dicit Vergi-
 nius quidā: q̄ cū aīaduertisset, Appium
 Claudiū cōtra ius, quod ipse ex uetere iu-
 re in duodecim tabularū trāstulerat, uin-
 dicias filiae suae à se abdixisse: & secundum
 eū, qui ab eo suppositus, in seruitutem pe-
 tierat, dixisse: captumq̄ amore uirginis om-
 ne fas ac nefas miscuisse: indignatus,
 quod uetustissima iuris obseruātia in per-
 sona filiae suae defecisset (ut pote cū Bru-
 tus, qui primus Romae cōsul fuit, uindicia-
 s secundum libertatē dixisset in perso-
 na uindiciis Vitelliorū serui, qui p̄ditionis
 coniurationē indicio suo detexerat) & ca-
 stitatem filiae suae, uitae quoq̄ eius praefere-
 dam putaret: arrepto cultro de taberna la-
 nionis filiam interfecit: in hoc scilicet, ut
 morte uirginis cōtumeliā stupri arceret:
 ac protinus recēs à caede, madēteq̄ adhuc
 filiae cruore, ad cōmitones confugit. Qui
 uniuersi de Algido, ubi tunc belli gerēdi
 causa legiones erāt: relictis ducibus pristi-
 nis, signa in Auentinū trāstulerunt, oīsq̄
 plebs urbana mox eodē se cōtulit. Ita po-
 puli consensu partim decē uiris in carcere
 necatis, partim in exilium actis: rursus
 Respublica suum statum recepit.

Ferri. Insinuat historiam, cuius supra meminit latius, in
 §. postea

§. postea ne diutius.

Magistratus se abdicarent. Hoc est, imperio sese exoluerent. Id autem quia ante constitutum finiendi magistratus diem, ipsi facere non poterant. l. penul. ff. de offici. Præsid. Ideò ferendum erat ad populum, ut legis autoritate magistratu abirent. Non enim poterat summum ius dari decemuiris, nisi deposito prius aliorum magistratu.

Prorogarent sibi. Livijs libro 3. scribit decemuiros, tabulis primo anno absolutis: cum duæ adhuc deessent, tractareturq; de magistratu decemuirali iterum creâdo: Appium Claudium desiderio continuandi magistratus captum, comitia pro arbitrio habuisse: et reiectis quos placuit, alijsq; supplementis, sibi et cæteris quos non reiecerat, magistratum etiam tertium annum prorogasse. Prima itaq; pestis in Ecclesia et Republica est ambitio dominandi: hæc sequitur tyrannis: tyrannidem. seditio: seditione perniciēs ipsorum quoq; magistratum.

Sufficere. Hoc est, locum dare substituendis magistratibus.

Factio sua Factionis significatio aliàs honesta est: ut factio testamenti: aliàs inhonesta, ut hic. Accipitur enim pro diuisione, seu conspiratione in diuersa studia, cum aliqui se principes in ciuitate faciunt, quos alij sequantur. Vnde factiosi sunt dicti: quoniam amant factionem, hoc est, discordiam et seditionem.

Aspera dominatione. Siquidem duodenis singuli fascibus, hoc est, centum et uiginti licetoribus fora complebant, crudelitate in tenuiores mirum in modum exercentes.

Et obserua hic, quis sit exitus iniuste dominationis.

Verginius quidam. Is filiam habebat formosissimam: quam cum Appius Claudius amens ad libidinem suam nullomodo flectere potuisset: tandem clientem suum supposuit, qui puellam in seruitutem uindicaret: ut sic nacta uita ac necis dominica in eam potestate, Appius desiderio

suo potiretur lenocinio clientis.

Appium Claudium. Is primum et eruditione et moribus uir insignis erat : ideoq; inter decemuiros princeps reputabatur. Sed cum ad summum peruenisset magistratum, altero statim anno libidine imperandi corruptus fuit. Ut uerissimum sit quod Aristoteles dicit: magistratus uirum ostendit. Et profecto, quemadmodum uas integrum sit ne ne, nisi infusa aqua cognoscere non possis: ita qualis quisque sit, sine magistratu nullo modo perspicitur.

In duodecim tabularum. Hoc est, in ordinem aliarum legum duodecim tabularum. Phrasis est loquendi, ut nunc dicimus, In duodecim tabulas.

Vindicias. Hoc est, ius possessionis uindicandae ac retinendae. Nam iure uetere is, a quo res petebatur, praedem, hoc est, fideiussorem dabat, se possessionem rei litigiosae usq; ad finem iudicij nihil deteriorum facturum. Et tum illi possessio potius, quam aduersario adferebatur.

Ex quo aequitatis fonte promanauit interdictum praetoris, retinendae possessionis. Et quod dici solet: Cum obscura sunt utriusque iura, contra petitorem iudicari debere, ut in suo loco remaneat possessio. §. Retinendae. instit. de interdictis. l. Favorabiliores. ff. de reg. iuris.

Illud quoque ex hoc iure est, quod Papinianus tractat in l. Postquam haeredes. §. Imperator Marcus. ff. ut leg. seu fideicom. ser. caus. cauea. Eum (inquit) a quo res fideicommissae petebantur, cum appellasset, cauere: uel si non caueat, ad aduersarium transferri possessionem debere.

Denique ob eam rationem prohibitum est, a sequestratione rei litigiosae iudicium exordiri. Ut C. de prohib. seques. pecun.

A se. Videlicet, Verginio patre puellae

Abdi

Abdixisse. Hoc est, abiudicasse, cum secundum ius & æquitatem addicere illi possessionem filie suæ debuisset.

Dixisse. Hoc est, subornato auctori addictam fuisse possessionem filie, cuius tamen seruitus petitorio iudicio nondum fuerat probata, nec unquam probari poterat.

Suppositus. Hoc est, falsus actor subornatus. Sic Cicero de legibus dixit, Supponere testamentum, id est, falsum testamentum supposita persona obsignare. Et suppositi partus, pro falsis & adulterinis. l. cum suppositi. C. ad leg. Cornel. de fal. Aliàs dicimus, Supponere hypothecam, pro pignorare.

Fas ac nefas. Fas erat iudicis officio fungi, audire controuertentes. Nefas erat supponere actorem calumniosum: iudicare item contra possessorem nondum conuictum. Paulus in l. Ordinata. §. sed si quis actiones. ff. de libera. caus. Nam ordinato (inquit) liberali iudicio, interim pro libero habetur. Sic autem solet ambitio seducere magistratus, dum cogitat: Quod libet, licet.

Indignatus. Duas habebat indignationis suæ causas, & quidem grauissimas: alteram, quòd filia eius primū introduceret exemplum abolendæ legis iustissimæ detrimento Reipublicæ: alteram, quia per talem Appij tyrannidem, filia erat castitatem amissura, cum dedecore totius cognationis.

Indicio suo. Hoc est, professione sua, qua sese ultro, ac socios criminis deferebat. Sic enim quis dicitur, Indicium profiteri. Martianus in l. j. in princ. ff. ad leg. Cornel. de sicari. Qui ue (inquit) cum magistratus esset, publico ue iudicio præfset, operam dederit, quò quis falsum indicium profiteretur.

Taberna Ianionis. Laniò à laniandis pecoribus
e dictus

dictus est, Ein fleyscharver. Vnde Ianonia taberna, locus: & Ianonia mensa, in qua caro scinditur. Aliàs Ianus, qui carnes in Iantio uendit populo.

Commilitones. Erat ergo Verginius ordinis militaris in eo exercitu, cuius paulò antè mentionem fecit.

Ducibus pristinis. Scilicet decemuiralibus. Nam quandoquidem exercitus cum plebe tendebat ad uindicandam decemuirorum crudelitatem: non est mirum quod eos reliquerint.

Populi consensu. Quia exercitus, in quo senatorum ac patritiorum præcipui erant, cum plebe urbana coniungebatur: idè iustus erat Romane ciuitatis populus. Et profectò est uerisimile, neminem fuisse, cui tam crudele Appij Claudij iudicium non displicuisset maximè.

In carcere necatis. Ipse enim Appius mortem sibi in carcere consciuit. Sp. Oppius ante diem iudicij in uinculis obiit moerore, ut testis est Lilius. Et ecce, hic exitus omnium tyrannorum fuit ab initio mundi, & erit semper.

Recepit. Hanc cruentam Romæ tragœdiam atque seditionem, Appius iniusta sententia excitauit, quæ tandem nemini magis, quàm ei ac suis nocuit. Nam Respublica suum statum recepit.

Recepit autem Roma statum suum: quia rediebatur ad consulare imperium. Anno urbis cccv. à regibus uerò, L X I.

Electi autem fuerunt consules, tertio nondum anno decemuirorum finito, M. Horatius Barbatas, & L. Valerius Potitus.

His Romanorum exemplis, credo magistratus omnes, qui non lapideo prorsus corde fuerint, admoneri debent: quantum referat certam habere iuris disciplinam, secundum
quam

quam constanti ac perpetua uoluntate unicuique reddatur, quod suum est. Et proinde lampadem cum oleo perdere illos qui inter desultorias leguleiorum opiniones, ullam sperant politia reparacionem institui posse.

Accedunt insignes casus magnorum regum & principum, qui dum inconsulto quodam adfectu tentarent ditiones suas sine legum obseruatione, aut etiam contra leges propagare: maximum sibi proprijs (ut dici solet) iniuentis exitium aduxerunt.

ARGUMENTVM.

Hæc quoque fuit insignis mutatio Romani status, quantum ad magistratus pertinet: quia pro consulibus tribuni ceperunt eligi.

Deinde, cum post aliquot annos, quam duodecim tabulæ latæ sunt: & plebs contenderet cum patribus, & uellet ex suo quoque corpore consules creari, & patres recusarent: factum est, ut tribuni militum crearentur, partim ex plebe, partim ex patribus consulari potestate: hijs constituti sunt uario numero. Interdum enim uiginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores.

Aliquot annos. Videlicet, octo. Nam anno urbis cccx. a regibus uerò lxxvi. electi fuerunt tribuni militum tres, L. Atilius Luscinius, T. Cæcilius Siculus, A. Sempromnius Atratinus. Sed hi post quartum fræ mensem magistratum deponebant.

Et plebs contenderet. Perpetua hæc fuit cōtentio

ab initio Romani imperij, inter patres & plebē. Quòd patres recusarent plebeios admittere, uel ad suorum nuptias, nedum ad magistratum. Allegabant enim patrum ordinem separatum esse debere à plebeio. Si nuptiæ confunderentur, futurum esse, ut nemo rationem sanguinis sui posset intelligere, Sacrorum item obseruationem contaminari promiscuis nuptijs. Moriendum ergo potius existimabant patritij, quam id dedecoris admittendum.

Contra Canuleius tribunus plebis, luculenta oratione ostendit iustum esse, quod plebs peteret. Eandem enim omnes patriam incolere. Omnes ciues esse. Imperium Romani populi, non patritiorum esse. Non conuenire, ex una ciuitate duas facere. Medium itaq; inuentum est, ut neque omnino censerentur consules ex plebe electi, neque rursus plebei contemnerentur, quasi non essent imperij membra: & electi sunt ex utroque corpore tribuni militum consulari potestate.

Nonnunquam pauciores. Variabatur hic magistratus: quia neq; patribus, neq; plebi admodum probabatur: ideoq; nec fuit diuturnus, ut sequitur.

Interim obserua quinq; tribunorum genera.

I. Fuerunt tribuni celerum apud reges, ut supra §. quod ad magistratus.

II. Tribuni plebis, ut supra §. eisdem temporibus.

III. Tribuni militum consulari potestate, ut hic.

IIII. Tribuni militum in castris, quorum erat arce-re milites, ne annonam ui raperent à prouincialibus. l. officium. §. si. ff. de re milita.

V. Tribuni aerarij, qui militibus stipendia erogabant ex publico, cum antea suo quisque sumptu pro Republica militaret, teste Liiuo libro vi. Pfenningmeister.

A R G V M E N T V M.

Post tribunos militum redire placuit ad consularem magistratum, cuius nomen etiam augustius insigni Romanorū Reipublicæ uidebatur. Quo tempore ædiles curules primum cœperunt. Item prætores, centumuiros, quatuoruiros, triumuiros monetales, & triumuiros capitales.

Deinde cum placuisset creari etiam ex plebe consules; cœperunt ex utroque corpore constitui. Tunc ut aliquo pluris patres haberentur, placuit duos ex numero patrum constitui: ita facti sunt ædiles curules. Cumque consules auocarētur bellis finitimis, neque esset, qui in ciuitate ius reddere posset; factum est, ut prætor quoque crearetur, qui urbanus appellatus est, quod in urbe ius dicebat. Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo prætore, quod multa turba etiam peregrinorū in ciuitatem ueniret; creatus est & alius prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius reddebat. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset; centum uiri libris iudicandis constituti sunt. Constituti sunt eodem tempore & quatuor uiri, qui curam uiarum agerent; & triumuiros monetales æris, argenti, auri flatores; & triumuiros capitales, qui carceris custodiam haberent, ut cum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret.

Deinde cum placuisset. Veritas enim uel inuitis tandem solet extrudere consensum, ut hodie quoque uidemus consentire paulatim ueritati eos, qui manibus atque pedibus huc usque restiterunt.

Constitui. Anno urbis CCCLXXVIII. à regibus CXLIII. Ex corpore patrum, L. Acynlius Mancurtius: è plebe uerò L. Sextius Lateranus eligebantur.

Aliquo pluris. Sicut enim iniquum erat plebem pro-
fus contemni, nec ad ullos magistratus gubernandæ Reipub.
admitti: sic exigebat æquitas, ut aliqua dignitate patritiorum
ordo præcederet. Recte ergo concessum est, ut ex patrum or-
dine solo crearentur ædiles curules, prætor item urbanus, si-
cut Linius tradit lib. vi. Et certe Pomponius id ipsum innuit,
si recte inspicias: quia post ædiles, prætoris immediatè subij-
cit mentionem.

Ædiles curules. A curuli. Erat enim curule, uel
curulis, sedes ex ebore, qua maiores magistratus utebantur
in curru, quo honoris gratia in curiam uehi solebant. De his
ædilibus est tit. ff. de ædili. edict.

Ius reddere. Constant ergo consules Romæ ius red-
didisse. Quod & probatur supra §. Et quia ut diximus. Vbi
non fuit permissum consulibus de capite ciuis Romani inius-
su populi ius dicere. Ergo de reliquis omnibus causis ius di-
cebant. Argu. à contrario sensu.

Falsa proinde est opinio Glosæ ac Doctorum in l. j. ff. de
offic. consul. Putant enim consules Romanos duntaxat uo-
luntariam exercuisse iurisdictionem.

Vt prætor. A præuòdo, autore Varr. Huius autem in-
tantum creuit autoritas (magistratus enim ex corpore patrum
creatus erat plausibilis ualde) ut sex ei fasces cum lictoribus
concederentur: sella item curulis sicut ædilibus, & trabea.

Fasces

Fasces numero plurali per translationem significant insignia magistratus. Nam lictores olim cum fascibus, hoc est, congerie uirgarum, cui securis erat adligata, procedere solebant consules, ac alios magistratus maiores, ad terrorem maiorum. Sicut nunc Imperatori gladius praefertur, supremæ potestatis symbolum.

Lictor, minister erat magistratus, qui carnificis officioungebatur. Hos Romulus instituit. Consules duodenis: reliqui tantum senis licторibus utebantur. Dicitur sunt lictores à ligando: quoniam uirgarum fasces ligatos deferrebant.

Trabea erat genus uestis togata, purpura circumducta sub tegmine puniceo, quam aureæ fibule annectebant. Ea non utebantur nisi reges, consules, & tandem praetor. Ex his adparet, quare toties in iure praetor appelletur consul: quia loco consulis ius reddebat, & ex patrum numero delegabatur. Quid item sit, quod dicitur: edicta edilium curulium esse portionem iuris praetorij. Nam & praetores, & aediles ex ordine patrum lecti, ius reddebant, adeoque legis condendae ius habebant. inst. de iur. natura. genti. & ciuil. §. praetorum quoque.

Urbanus. Et hæc urbana praetura omnium erat ut prima, ita etiam maxima. Ideoque praetorem peregrinum, aliam minorem appellabant, teste Cicerone pro lege Manilia.

Necessarius. Sed quomodo alius desiderari potuit magistratus, cum praetores essent creati litibus iudicandis? Respondeo: Senatus saepe utebatur praetoribus ad res arduas forens agendas. Ne igitur priuata ciuium impedirentur negotia: statim introduxerunt iudicandi ordinationem.

Hastæ præessent. Hoc est, forensibus ac priuatis expeditionibus. Romani enim in honorem Romuli, qui ab hastâ Quirinus dicebatur: omnia ferè solennia per hastam significabant. Vnde etiam rebus; quæ per auctionem publice

blicè uendebantur, hasta adhiberi consueuerat. Idq; sub hasta uenire, & subhastatio dictum est. Cicero Philip. v 111. Itaque hastam (inquiunt) semper uidere cupiunt ij, qui nostris bonis imminet.

Hastam abijcere, est diffidere prorsus causæ: metaphora ab exercitu militari tracta. Cicero pro Murena: Vides ne tu illum tristem? demissum? iacet, diffidit, abiicit hastas.

Hasta ab asto dicitur: quòd astans ferri solet, autore Varrone. Aspirationem ad differentiam secundæ personæ imperatiui asta, recipit. Utuntur iam nunc pleræq; ciuitates hasta, ad significandum tempus liberæ emptionis & uenditionis. Et quòd alicubi iudices baculos deferunt, reliquæ sunt hastarij iuris.

Centumuirî. Nam ex trigintaquinq; tribubus Romanis, terni electi sunt, qui iudicarent. Horum fit mentio in l. penulti. C. de petitiõ. hæredi. Quem locum ineptissimè accipiunt de senatoribus.

Quinquam autem centum & quinque essent: centum tamen uiri ob commoditatem loquendi appellabantur. Nec solùm de hereditarijs, uerumetiam de alijs causis iudicabãt, teste Cicerone, de Oratore lib. 1.

Centumuiris item, cum de causis cognoscendum in iudicio esset, prætor, nisi Reipublicæ causa impeditus, semper aderat: ut Cicero indicat pro Roscio. Paulus, ff. de regu. iuris. Vbicunq; (inquit) causæ cognitio est: ibi prætor desideratur.

Quatuoruirî. Quorum officium erat, ut uia esset itinerantibus à latronibus secura, & interim uehiculis agentibus strata.

Flatores. Hoc est, signatores. Flare enim inter alia pro signare dicitur, quòd æs, argentum, aurum flando, id est, calef

calefaciendo signetur. Hinc flatum *es*, & flata pecunia, pro signata: cuius primus autor Seruius Romanorum rex traditur, ut supra: tandem autem à nota pecudis pecunia uocata est.

Interuentu eorum. Hi haud dubie ministros sub se habebant, qui sententias iudicum exequerentur in malefactorum. Ceterum, ut recte id fieret, ipsi Triumuii capitales interueniebant.

A R G V M E N T V M.

Qua necessitate Quinqueuiri propter alios magistratus fuerint introducti, obiter declarat.

Et quia magistratibus uespertinis temporibus in publicum esse, inconueniens erat: quinque uiri constituti sunt cis Tyberim, & ultis Tyberim, qui possent pro magistratibus fungi.

Vespertinis temporibus. Cum enim magistratus sint terrori malis, ut Apostolus dicit Roma. xiiij. certe cauere sibi debent, ne uespertini temporis opportunitate à malis ledantur. Tum etià maiestas iudicandi, quæ ex Deo procedit, apertam diem lucem postulat, iuxta illud: Qui male agit, is odit lucem. Probat, Nouell. De iudicibus. §. sedebunt autem. Constit. LXXXII.

Alibi tamen Paulus more Romano (inquit) dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur. Itaque quicquid in ijs uiginti quatuor horis, id est, duabus dimidiatis noctibus, & luce media actum est: perinde est, quasi quilibet hora lucis actum esset. ff. de feri.

C O N C I L I A T I O.

Solennes causarum cognitiones, & ardua Reipublicæ negotia

negotia lucem diei exigunt, atq; animorum uigilantiam. Sic intelligenda est regula huius loci, & Nouell. de iudici.

Ceterum, necessitas incidēs, & pietatis ratio nullū tempus repudiat. Quo modo accipiēda est, l. more Romano. & l. hæc uerba ille aut ille. ff. de uerb. sign. Quare orta seditione noctu, aut incendio, utiq; magistratum prodire oporteret. Et transactio propter tempus noctis non potest impugnari. l. non minorem. C. de transactiōi. Sicut & testamentum. l. ad testium numerum. §. posse. ff. qui testamen. facere possint. Accedit c. consuluit. de offic. delegat.

In publicum esse. Et per consequens expositum periculis, ac omnium, qui noctu uagantur, insidijs. Dicimus autem, In publicum esse. & In publico esse. Item. In potestatem esse. & In potestate esse, Gellio teste, lib. i.

Pro magistratibus. Non enim erant magistratus, sed imminente necessitate magistratuum loco erant implorantibus auxilium. Sic dicimus aliquem fungi pro consule, pro prætore, pro tutore, pro cancellario: ut uulgò, uicem gerere, & uicarium.

ARGUMENTVM.

Originem ostendit prætorum prouincialium.

Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, itē Hispania, deinde Narbonensi prouincia: totidem prætores, quot prouinciæ in ditiones uenerant, creati sunt: partim qui urbanis rebus, partim qui prouincialibus præessent.

Sardinia. Insula Ligustici maris, quæ nec lupum, nec serpentem alit. Herbam autem habet, quæ uescenti neruos ita contrahit, ut ridenti similis moriatur. Vnde Sardonium risus in prouerbum abiit.

Præessent.

Præfent. *Quoniam ad iuris dicendi functionem attinet.*

ARGUMENTVM.

De variis prætorum generibus differit, quæ temporum ratio paulatim uidebatur postulare præsertim succedentibus iam principibus, quorum arbitrio pleraque uariebantur.

Deinde Cornelius Sylla quæstiones publicas constituit: ueluti de falso, de parricidio, de sicarijs, de iniurijs: & Prætores quatuor adiecit. Deinde Caius Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumeto præellent, à Cerere Cereales constituit. Ita duodecim prætores, sex ædiles sunt creati. Diuus deinde Augustus sedecim prætores constituit. Post deinde diuus Claudius duos prætores adiecit, quæ de fidei commissio ius dicerent. Ex quibus unum diuus Titus detraxit: & adiecit diuus Nerua, quæ inter fiscum & priuatos ius diceret. Ita decem & octo prætores in ciuitate ius dicunt: & hæc omnia, quoties in Republica sunt magistratus, obseruantur. Quoties autem profiscunt: unus relinquit, qui ius dicat: is uocatur præfectus urbi. Qui præfectus olim constituebatur, postea terè latinarum feriarum causa introductus est, & quotannis obseruatur. Sanè præfectus annonæ & uigilum, quanquam non sunt magistratus, sed extra ordinem utilitatis causa constituti: tamen hi, quos cis Tyberim diximus,

postea

postea ædiles senatus consulto creabantur.

Cornelius Sylla. Verisimilius est, ut de L. Cornelio Sylla accipiatur, qui primum consul fuit cum Q. Pompeio Rufo, anno ab urbe condita DCLXVI. Deinde cum Q. Metello Pio, anno DCLXXIII. Non autem de P. Cornelio Sylla, homine non ita malo, qui fuit consul cum L. Antonio Peto, anno urbis DCLXXXIX.

De L. Cornelio Sylla tradit Valerius: credi propemodum posse, duos in uno homine Syllas fuisse: turpem adolescentulum, & uirum fortē. lib. vi. cap. ix. Idem: Quid tam excellens (inquit) quid tam opulentum, quàm L. Sylla? Diuitias & imperia largitus est: leges uetustas abrogauit, nouas tulit. lib. vij. cap. v. Crudelissimus omnium hominum fuit, & nimia tandem animi concitatione subito mortuus est. Valerius lib. ix. cap. ij. & iij.

Quæstiones publicas. Id est, iudicia criminalia, quæ per quæstiones expediuntur. Cicero Philip. ij. Quid enim (ait) attinebit noua lege quæri de eo, quòd hominem occidisset: cum esset legibus quæstio constituta?

Deinde Caius. Sicut ab initio imperij Romani magistratus uarijs modis constituti sunt: ita per Imperatores usq; in hodiernum diem, magistratuum nomina & officia diuersas receperunt formas.

Framento præsent. Ne caritas annonæ per auiditiam diuitum, quibusdam, uelut monopolijs introduceretur, utq; aduehi aliunde frumenta curarent uel publico ære.

Duodecim prætores. Videlicet, prætor urbanus, prætor peregrinus: supra, §. deinde cum placuisset. Itē quatuor prætores prouinciales, quatuor, quos Sylla adiecit: & duo Iulij Caesaris, ut hic.

Sex ædiles. Scilicet, duo, qui ædibus præsent: ut supra

suprà §. iisdem temporibus. Duo ædiles curules, & duo cereales, ut hîc.

De fidei commissô. Declaratur hoc, Institut. De fideicommissa. heredita. in princ.

Proficiscuntur. Rectissimè in tam ampla ditione perpenderunt Romani absentia necessitatem, quæ iudicibus propter industriam personarum sæpe decernebatur, ne interim iustitiæ officina domi uacaret.

Constituēbatur. Cùm opus uideretur, nec erat ordinarius perpetuusq; magistratus.

Introducſtus est. Ecce, potest superueniens causa efficere, ut perpetuum aliquid fiat, quod primum esset temporarium.

Constituti. Obserua multùm referre: utrùm magistratus aliquis sit: an extra ordinem ad munus administrandum constitutus.

Latinarum autem feriarum, quæ nundinis expediri solebant, celebritatibusq; maximis, tanta erat cura, ut præfectus crearetur perpetuus. Idq; in memoriam eius temporis, quò Latini in societatem Romanorũ persuasi essent, Tarquinio superbo regnante.

A R G V M E N T V M.

Epilogus est omnium magistratuum Romanorum, qui successu temporis uariati sunt.

Ergo ex his omnibus decē tribuni plebis, cōsules duo, decem & octo prætores, sex ædiles in ciuitate iura reddebant.

P E R O R A T I O.

His sanè uiuis Romanorum magistratuum exemplis nostri quoq; seculi Principes admoneri debēt ut post restauratam iuris disciplinam, autore Deo, proxima cura sit de

fit de iudicibus, qui ius rectè constitutū, rectè subditis administrēt. Etenim ad eā functionē designari oportet pios viros, hoc est, qui primum regnum & uerbum Christi querant. Deinde, qui sic fuerint bonis & literis & moribus eruditi, ut uita atq; fortunæ subditorum tutò possint illis committi, dicente Iustiniāno in proœnio Institutionum.

Et profectò nisi talibus iniitijs auspiciati fuerint reparationē politiæ in Republica illi, ad quos ea res pertinet: tandem lampadem sese cum oleo sentent perdituros.

CAP. II. FINIS.

CAPVT III. DE PROFESSIONE PRU- DENTIVM.

ARGVMENTVM.

Postremo nunc loco tractat Pomponius successiōem prudentiū, qui in Republica Romana semper fuerunt: icholasticam exercentes professionem.

PURIS ciuilibus scientiā plurimi & maximi uiri profelsi sunt: sed qui maximæ dignationis apud populum Romanū fuerunt, eorū in presentia mētio habenda est: ut appareat, à quibus & qualibus hæc iura orta & tradita sint. Et quod ex omnibus, qui scientiā nācti sunt ante Tyberiu Coruncanū publicè professum neminē, traditur: cæteri autē adhuc uel in latenti ius ciuile retinere cogitabant, solumq;

lumq̄ cōsultatoribus potius, quàm discere uolentibus se præstabant.

Scientiam. Hoc est, cognitionem ciuiliū rerū per causas. Id enim proprie scimus, cuius causam intelligimus. Qui ergo nō cognoscit causas iuris: certè is nec potest proficere scientiam eius. l. j. ff. de iustit. & iur.

Maximi uiri. Iuris enim sciētia cū semper summo honore sit habita: maximi nominis reddidit eius professores. Et profectō, sicut corpus nostrū sine mente cadauer est: ita ciuitas sine legibus certis, perniciosa censetur hominū colluuiis: hoc est, multitudo ex diuersis locis inutiliter uelut sordes coacta. Cicero pro Cecinna: Nihil enim (inquit) tam diligenter retinendū, quàm ius ciuile: quo sublato, nihil cuiquā exploratum esse potest, quid suum, quid alienum sit.

Quantū autē iuris scientiam plurimi sint professi: non tamē omniū nomina possunt, aut etiā expediret studiosis recenseri: sed excellentissimorū duntaxat mentio habenda est.

Vt appareat. Optimæ rationes sunt, quare successio prudentium demonstranda sit. Primum, quia dignatio personarum, fides item & eruditio autorum, non mediocriter commendant leges ab eis latas. Deinde, qua forma, quo studio & deliberatione traditæ sint ab eis: nemo satis admirari potest, qui non totam professorum iuris seriem perspexerit, quomodo alius alia in re plus præstiterit.

Nanci sunt. Sic enim antiqui dicebant, cū sit nanciscor à nancio, cis, autore Prisciano. Nunc nacti scribimus, detracta, N, litera.

Tyberius Coruncanum. Huius tanta fuit auctoritas, ut de omnibus diuinis & humanis rebus ad eū deferretur, ut est uidere apud Ciceronem, de Orato. lib. iij. & Liuium

uium libro xvij. Fuit autem consul Romæ cum P. Valerio Leuino: anno ab urbe condita CCCCLXXXIII, ab electis regibus CCXXXIX.

In latenti. Latet quod uel occultum, uel incertū est.

Nulla prorsus ratione defendi possunt stulti professores, qui iuris scientiam in latenti (quantum in illis est) retinere cogitant, ac nō potius ultrò se discere uolentibus exhibent. Meritò igitur Cicero talem insaniam reprehendit in oratio. pro Murena: & Seneca ad Lucilium scribens olim, nihil prius in uotis habuit, quàm omnem scientiam suam in alium transfundere.

Fuit autem in primis peritus Sextus Papyrius, qui leges regias in unum cōtulit. Ad hoc Appius Claudius unus ex decem uiris, cuius maximū consiliū in duodecim tabulis scribēdis fuit. Post hūc Appius Claudius eiusdem generis maximā scēitiā habuit. Hic Cæcus appellatus est, & Appiam uiā strauit, & aquā Claudiā induxit, & de Pyrrho in urbē nō recipiēdo sententiā tulit: hunc etiā actiones scripsisse traditū est, primumq; de usurpationibus, qui liber nō extat. Idem Appius Claudius usu, qui uidetur ad hoc processisse, R. literam inuenit: ut pro Valerij Valerij esset, & pro Fufij Furijs,

Sextus Papyrius. Non est accipienāus ille, qui puer adhuc cum patre senatum ingredi solebat. Et matri curiosius, quàm par esset, secreta percontanti respondit, consultum

sultum fuisse, an è re foret, uni uiro duas uxores permitti: ac inde honorificum pretextati cognomen meruit. Sed de Mamiō Papyrio, cuius & supra fit mentio, hic loquitur, autore componendi iuris regij.

Superius autem dixit: In unum composuit, nunc dicit: In unum consulit.

Ab hoc. Id est, post hunc Papyrium, aliquo tamen temporis interuallo. Nam non tempus, sed iuris scientiam tractat Pomponius, ut omnia secundum materiam intelligas.

Appius Claudius. Quo in legibus ferendis nemo unquam fuit diligentior: in adserendis autem nemo remissior. Anno ab urbe cccciii. abiectis regibus lxx.

Appius Claudius. Hic cecus est cognominatus. Fuit primum consul cum L. Volummio Flamma Violenti: anno ab urbe cccclvii. ab exactis regibus ccciii. Aquam autem, cuius hic fit mentio, sine autoritate senatus, in tanta nobilitate primus in urbem inuexit: cum antea quadringentis amplius annis puteorum ac fontium aqua plebs fuisset usa.

Viam quoque Appiam strauit, Roma Capuam usque, hoc est, centum trigintaquinque nullibus passuum, teste Iulio Frontino.

Sc. euola in luxorem. §. concubine ff. de legat. iii. Fundamentum (inquit) in Appia cum uillico. Sicut & nunc per appellationem uiae demonstrari solet locus agri: quod Accursium latuit.

Et de Pyrrho. Pyrrhus rex Epirotarum, à Tarentinis contra Romanos in auxilium uocatus, cum illatis & acceptis bello cladibus, Cyneam legatum ad senatum misisset, ut componendae pacis causa rex in urbem reciperetur, tanq; senatus eò inclinaret: Appius Cecus re comperita, sella in senatum

f. natum

natum uestus, luculenta oratione, ne pace facta, Pyrrhus in urbem reciperetur, obtinuit. Liius lib. 13. Valer. lib. 4. cap. 3.

Hic autem Appius non est, de quo fit mentio in l. j. §. casum. ff. de postuland. Nam locus ille de Publio Cæco loquitur: quod multos sifellit.

Ad hoc processisse. Vfus enim de una re ad aliam procedens, experienciam quandam solet suppeditare, et multa sepe nos docet imprudentes. Vfus igitur, non ars perduxit Appium ad inuentionem, R, literæ: sicut et alia multa iam nunc tali modo reperia uidemus.

Fuit post eos maximæ scientiæ Sempronius, quem populus Romanus σόφου appellauit: nec quisquam ante hunc hoc nomine cognominatus est. Sed & C. Scipio Nasica, qui optimus à Senatu appellatus est: cui etiam publica domus in sacra uia data est, quò facilius consuli posset. Deinde Quintus Fabius, qui ad Carthaginenses missus legatus: cum essent duæ tesserae posita, una pacis, altera belli: arbitrio sibi dato, utram uellet, referret Romam: utramque sustulit, & ait Carthaginenses petere debere, utram mallent accipere. Post hos fuit Tyberius Coruncanus, qui (ut dixi) primus profiteri cepit: cuius tamen scriptum nullum extat, licet responsa compluriam & memorabilia eius fuerint. Deinde Sextus Aelius, & Publius Atilius maximam scientiam in profitendo habuerunt; & duo Aelij
etiam

etiam cōsules fuerūt. Atilius autē primus à populo sapiens appellatus est. Sextum Aeliū etiā Ennius laudauit; & extat illius liber, qui inscribitur tripertita, qui ueluti cunabula iuris cōtinet. Tripertita autem dicitur, quoniā lege duodecim tabularū præposita, iungitur interpretatio, deinde subtexitur legis actio. Eiusdē esse tres aliī libri referunt: quos tamē quidam negant eius esse. Hos sectatus est ad aliquid Marcus Cato princeps Porciæ familiæ, cuius & libri extāt: sed plurimi filij eius, ex quibus cæteri oriuntur.

Σόφορ appellauit. Obserua hic diligēter, q̄ præclaros uirtutis & eruditiōis titulos emeriti sunt boni uiri ap̄d Romā.

Et quia maximam scientiā Sempronio populus Romanus attribuit, rectissimē σόφορ eū appellauit. σοφός enim Græcis est, quos Latinis sapiens, doctus, acutus, scitus, bonus, utilis: à σοφία sapiētia. Et Romani cum aliquē laudare uellent, quod doctē oīa dixisset, aut prudēter fecisset: σόφορ appellabāt, uel mox adclamabāt σοφός, hoc est, scite, doctē, acutē, sapienter.

Quemadmodum autem pulchrum est à bonis uiris sic uerē laudari: ita turpe est, si ambitiosi homines conducant redimantq; huiusmodi laudatores, qui neq; ex animo, neq; uerū prædicent. Vnde Σοφοκλῆς Græcē, laudiceni Latine sunt dicti, qui cœna pacta laudari sese iubent.

Neque uerò desunt adultores hodie, qui fumum falsæ Laudationis minimo uendituri, & stultum aliquem non modo σόφορ, uerum etiam magistrum nostrum, aut, si malis, lucem mundi libenter appellaturi sint.

Exemplum adulatoris memorabile apud Suetonium est. Tyberius enim Caesar cum edicto uerbum, apud Latinos non receptum, inscripsisset, eiusq; recordatio principi subisset: grammaticos conuocauit, inter quos Pomponius uerbum ingenue reprehendit: Capito palpitan, adfirmavit & esse illud antiquum: & si uo esset, futurum certe iam inde, & ciuitatem in gratiam Caesaris id uerbum inter antiqua relaturum. Tum Pomponius grammaticus ad Tyberium conuersus: Mentitur Capito inquit. Tu enim Caesar ciuitatem dare potes hominibus, uerba & lingue Latine usum dare non potes.

Illud ignorandum non est: quod Iudeorum olim doctores (teste Hieronymo) sophi, hoc est, sapientes à plebe dicti sunt. Quia imitatione apud Græcos ἐπὶ τὰ σοφοί, id est, septem sapientes nuncupabantur. Tales Milesius, Solon Atheniensis, Chilon Lacedæmonius, Pittachus Mitylencus, Bias Prieneus, Cleobolus Lydius, & Periander Corinthius.

Sed postea Pythagoras primus, uel hoc nomine omnium sapientissimus: non sapientem se, sed philosophum, hoc est, sapientie amatorem appellari uoluit, sapientiam soli DEO relinquens.

Sempronius autem, cuius hic fit mentio, uocatus est nomine proprio L. Atilius, uel Publius Atilius, autore Cicerone. Nam idem Atilius Græco cognomine Sempronius propter iuris prudentiam, antea quoque dictus fuit, quam σόφορ nuncuparetur.

Optimus. Inter omnes titulos honoris hic reputabatur præcipuus, qui à uirtute ipsa sumptus, non cuius tribui solebat. Itaque Caius Scipio Nasica, cum ob singularem animi probitatem eximium mereretur encomium, **Optimus**, appellatus est. Idq; à senatu, ne quis suspectum ha-

beat

beat vulgi iudicium de uirtute Scipionis.

Publica domus. Magnus olim honor erat, si cui publice domus daretur: hoc est, impensis publicis.

In sacra uia. Multis rationibus sacra dicebatur. Primum, quod augures per eam proficisci: deinde, quod omnia Romanorum pseudosacra per eam uehi: denique, quod triumphi omnes hac agi solerent, Varrone teste.

Duæ tesserae. Multifariam tessera solet accipi. I. Pro quadrata re ad aleam parata, vvirffel. II. Pro signo, quo uel pax, uel bellum adfertur. III. Pro simbolo bellico, quod propter confusionem exercituum euitandam militibus dabatur, Die losse, oder loszeichen. IIII. Tessera frumentaria dicitur, quam ostendens accipiebat certam frumenti mensuram. Sicut iam nunc pauperes impetrare solent. l. mortuo boue. §. j. ff. de legat. I. l. sed et si suscepit. §. j. ff. de iudici. v. Pro signo, quo hospes agnosceretur olim, Ein vvarzeichen der geste. VI. Tessera securitatis dici potest saluus conductus, ut nunc uocant. VII. Pro talca, Ein kerbholz.

Vtranque sustulit. Magnanimitatis argumentum non mediocre fuit, animo tam infracto sine ulla cunctatione, datam optionem torquere in aduersarios.

Et Publius Atilius. Is est, quem paulò antè Sempronium nuncupauit, cognomen Græcum secutus. Quod euidentius esset, obiter repetit: Atilius autem primus à populo sapiens appellatus est.

Ennius laudauit. Maximus honor semper fuit à doctis uiris laudari. Quare Pomponius inter præcipua Iurisconsultorum encomia refert: quod Sextus Aelius ab Ennio poëta laudatus sit uerè, non per adulationem.

Tripertita. Neutro genere. Hoc est, liber continens

ea, quæ in tres partes essent necessariò diuisa, sicut inferius declarat.

Et profectò commodissimus tractandi iuris ordo, ac uera methodus est: ut primùm tradantur studiosis leges duodecim tabularum, & decalogi nostri, in quibus sunt axiomata, & certissimæ iuris naturalis formulæ, ad quas nisi reliqua legum ciuiliū præcepta exigantur, semper manent incerta. Deinde, ut interpretatio harum legum rectè tractetur, hoc est, quomodo uarijs hominum negotijs accommodandæ fuerint, ne in totum recedatur à formulis naturalibus, lius civile est. ff. de iustiti. & iur. Postremò, ut demonstrantur actiones, quibus omnia legum statuta possint ad executionem sine ulla turbatione perducì, modò legitime insituantur.

Verissimum ita que est, quod Pomponius dicit, in eo libro Sexti Aelij, uelut cunabula iuris tripartitò collecta fuisse. Atque ò utinam talis liber iam nunc quoque extaret: aut saltem persuaderi posset nostris professoribus: perdere eos lam padem & oleum, nisi ex Pandectis, alijsq; legum monumentis methodica quadam ratione, ad imitationem Sexti Aelij tripartita proponant studium se iuuentuti.

Quos tamen. Sæpe nanque credendum est olim euenisse, quod iam nunc frequenter accidit: ut doctis autoribus adscribantur falsò libri, quos alioqui nemo reciperet.

Sectatus est. Sectari aliàs significat frequenter sequi aliquem uidèdi uel alloquèdi gratia, sicut & amatores plerumq; solèt. Aliàs est imitari ac còtinuè seq i moribus uel disciplinis. Vnde sectæ philosophorū, hoc est, ductus, quos mlti sequantur.

Ad aliquid. Non enim tantã iuris prudentiã Catoni, quantã Atilio & Aelio tribuere potuit. Itaque temperamētò usus est. Ad aliquid, pro aliquatenus, aliqua ex parte.

Marcus Cato. Is primus inter Catones, cum Porcius esset cognominatus, meritò uelut princeps, hoc est, ini-

titum & caput, cognomen suum toti familie reliquit, ut Portia diceretur. Fuit Romæ censor cum L. Valerio admodum seuerus. Quam ob rem sepius ab inimicis accusatus iudicio capitali, semper innocens absoluebatur. Græcæ literas Ennio præceptore senex didicit. Inde (inquit Valerius) æstimemus, quod etiã Latinas penè iam senex didicit, lib. 8. cap. 7.

Sed plurimi. Extant quidem libri Catonis senioris, id est, qui inscribuntur Catoni: sed plurimi sunt filij eius, ex quibus illi quoque libri sub titulo patris procedentes orti sunt.

Cato enim duos habuit filios ex duabus nuptijs: quorum prior uiuo patre mortuus, egregios in iure libros reliquit: ex quibus haud dubie parens paucis mutatis, aliquos sibi uindicauit, sicut hic uidetur innuere. Posterior uero filius Catonis Stoicæ sectæ adherens, Viticæ perijt, unde Viticensis est nuncupatus.

Proinde quod est in l. iij. §. Cato. ff. de uerbor. obligation. non potest tribui ulla ratione Catoni Viticensi: sed scriptum prioris est Catonis. Qui in re cõmentatores errarunt.

Catonis autem primi atque Censoris, qui unicum filium Viticensem reliquit superstitem, præclaram mentionem faciunt, Linius lib. 9. & Cicero de Orat. lib. 1.

Post hos fuerunt Publius Mutius, & Brutus, & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. Ex his Publius Mutius decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres. Extant & uolumina inscripta, Manilij nonnumera. Illi duo cõsulares fuerunt, Brutus prætorius, Publius Mutius etiã pontifex maximus. Ab his profecti sunt Publius Rutilius Rufus, qui Romæ cõsul, & Asiæ

procōsul fuit: Paulus Verginius, & Quintus Tubero ille Stoicus Panatij auditor, qui & ipse consul: etiā Sextus Pompeius Cnei Pompei patruus.

Publius Mutius. Horum Cicero honorificā mentionem faciens in libro de legibus: Si quaeretur (inquit) quis nam iurisconsultus uerē nominaretur, Sextum Aelium, Marcum Manilium, & Publium Mutium nominarem.

Et Brutus. Brutorum familia Romæ nobilis & clara fuit. Ipse tamen M. Brutus orator insignis nullum honorem prætura maiorem gessit.

Et Manilius. Hunc Marcum Manilium apud Ciceronem Crassus dicit, se uidisse transuerso foro ambulante, ut ciuibus cōsulendi sui copiam faceret: ad eumq; & Sextum Aelium non solum de iure ciuili, uerumetiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique negotio, aut officio, relatum fuisse.

Idem Marcus Manilius, qui ab alijs etiam Torquatus dicitur, fuit consul cum L. Martio Censorino. Ab urbe DCV. à regibus CCC LXI. Mortem autem obiit M. Portio Catone, & Q. Martio Rege cōs. Proinde non est uerum, quod Manilius cum Catone fuerit consul, ab urbe DCXXXVI. à regibus CCCXCII.

Fundauerunt. Hoc est, quasi fundamento quodam firmarunt, & stabiliuerunt. Transferiur enim eleganter ad incorporalia. Cicero: Quantum etiam in me fuit, ieci fundamenta pacis. Porro Iurisconsulti per rationes ex natura ductas, ostenderunt suis libris quid in quolibet negotio iustū uideretur. Quod cum antea factum non esset: etiamsi multe leges extarent: semper tamen ius ciuile habitū est incertum, fluctuans, suspectum.

Inscripta

Inscripta. Hoc est, supra scripta, uel intitulata (ut nunc loquimur) hoc modo, Manilij monumenta: quemadmodum libros Ciceronis inscribi uidemus tali tit. Opera Ciceronis, & Opera Augustini.

Illi duo. Videlicet, Brutus, & Manilius.

Consulares. Quia consulatum gesserunt, atque ex eo ordine fuerunt ut gererent.

Publius Mutius. Is est Mutius Scaeuola, qui cum à patribus rogaretur, ut Rempublicam propter legem Agrariam, quam Tyberius Gracchus tribunus plebis ferre uolebat commotam, capesceret: Respondit, se nec autorem intestini belli fore: nec ciuem Romanum indicta causa necaturum: nec, si quid per uim ad populum Gracchus tulisset, pro lege habiturum. Quod per errorem Q. Mutio Scaeuolae auguri tribuitur.

Profecti sunt. Quemadmodum à parentibus liberi secundum naturalem procreationem, ita ab istis Iureconsultorum institutionibus, eruditi admodum uiri in Rempublicam procefferunt.

Publius Rutilius Rufus. Obserua hic: quòd Romae consules, in prouincijs proconsules dicebantur: cum tamen utrobique parem haberent nomine Romanae Reipublicae auctoritatem.

Fuit autem Rutilius consul cum C. Manilia Maximo: ab urbe DCXLIX. à regibus CCCCXV. Meminit eius, Lij. §. ff. de pen. legat. Deinde cum proconsul Asiam à publicanorū iniurijs defenderet: accusatus ab eis calumniosè, tandè cõtra ius cõdemnabatur in exiliũ. Cõsolatus ab amico, quòd breui reuersurus esset: Quid tibi (inquit) male feci, ut mihi peiorem reditum, quàm exitum optares? teste Seneca. Cicero de orato, lib. j. Valerius lib. ij. cap. 5.

Ille Stoicus. Per *emphasim* sic indicat Tuberonem: quoniam Stoicorum opinione tam pertinaciter & disputando, & uiuendo defendere nitentur, ut profusus inciuilis aestimaretur. deiectus item eam ob rem *prætura*. Valerius lib. 7. cap. 5.

Qui & ipse consul. Quintus Tubero fuit consul cum Paulo Fab. Maximo: ab urbe DCCXLIII. à regibus CCCCXCIX.

Fuit & eodem tempore Cælius Antipater, qui historias conscripsit; sed plus eloquentiæ, quàm scientiæ iuris operam dedit. Etiam Lucius Crassus frater Publij Mutij, qui Munianus dictus est. (Hunc Cicero ait iurisconsultorum disertissimum.)

Cælius Antipater. Is multorum quidem magister eloquens fuit, & L. Crassi summi oratoris: sed iuris scientiam cum eloquentia non coniunxit: linguam duntaxat, non etiam animum erudiens.

(Hunc Cicero ait.) Audaculus aliquis hallucinatus apud Ciceronem adiecit hæc uerba. Non enim Cicero in Bruto Publium Mutium iurisconsultorum disertissimum dixit, sed Quintum Mutium huius filium, cuius fit mentio sequente loco. Iniuriam ergo facit Pomponio, qui erroris eum falso accusant.

Post hos Quintus Mutius Publij filius, pontifex maximus, ius ciuile primus constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. Mutij auditores fuerunt cōplures: sed præcipuæ autoritatis Gallus Aquilius,

Itus, Balbus Lucilius, Sextus Papyrius, Caius Iuuentius. Ex quibus Gallum maximæ autoritatis apud populū fuisse Seruius dicit. Omnes enim hi à Seruio Sulpitio nominantur; alioquin per se eorum scripta nō talia extant, ut ea omnes adpetāt. Deniq; nec uersantur omnino scripta eorum inter manus hominū; sed Seruius libros suos compleuit, ex cuius scriptura ipsorum quoque memoria habetur.

Quintus Mutius. Ex familia Scauolarum latè admodum patente, duo præcipui fuerunt: Q. Mutius Scauola augur, & Q. Mutius Scauola pontifex maximus, de quo Pomponius hīc loquitur.

Hunc autem Scauolam pontificem, orta inter Syllam & Marium de imperio contentione, C. Fimbria trucidauit fugientem ad aram, cum Marius factione sua sub specie habendi senatus, urbē occupasset. Deinde perditissimus homicida, intelligens Scauolam aliquantisper recreatum: adiecit sceleri ludibriū, eiq; diem apud populū dixit. Interrogatus autem, quid de eo secus iudicaturum iri uellet, quam cui pro sanctitate morū, satis digna laudatio reddi nō posset? Respondit, se obiecturum illi, quòd parcius neque toto corpore tellū excepiisset. O nefandā nefandissimi hominis uocē.

Cōstituit. Hoc est, ad bonā formā disposuit. Cicero: Inuentis enim ætatis incitia, senū cōstituēda & gubernāda est prudētia. i. i. Cōstituerē, est statuere, decernere summa autoritate. Hinc cōstitutiones principū dicuntur. §. Sed & quod principi, inst. de iur. natura. gēti. & ciui. i. i. i. Cōuenire & pactū facere. Vnde cōstituerē pecuniā, hoc est, cōstituitū seu placitum

citum inire de danda cuiuspiam pecunia. Vnde est, Tit. de cons-
tit. pecu. l. i. i. i. Constituire causas & iudicia, est requirere
legitimum in eis statum, secundum quem procedere debe-
ant, vnde constituta iudicia recte dixerimus ea, quæ sunt le-
gitime ordinata. Hæc autem significatio est ad finis primæ:

Generatim. Per genera enim ius civile diuisit, deinde
ex his ad species eius descendens, de omnibus hominum
negotijs methodica quadam ratione quid oporteret obser-
uare, tradidit. Id enim est generatim digerere in libros:
ex quibus haud dubie Iustiniani Tribonianus Pandectas
suas consarcinavit. Alij precedentes Iurisperiti in spe-
ciem dumtaxat ad quæstiones ex facto sibi propositas, sine
ulla ordinis ratione responderant: quod magis est causas,
quàm ius tractare. Cicero de Orato, lib. j. Nulli fuerunt (in-
quit) qui illa artificiosè digesta, generatim componerent.

Omnes enim hi. Obserua hic, quanti sint æstimanda
excellentium uirorum monumenta. Nam nisi Seruius Sul-
pitius in suis libris recensisset nomina auditorum Mutij, &
inter illos præcipuæ autoritatis Gallum Aquilium fuisse: non
extaret ulla eorum memoria, cum ipsi nullos scripserint
libros, apud posteritatem recipiendos. Potest ergo unus
homo eruditus, totam illustrare suis scriptis Rempubli-
eam.

Per se. Videlicet, sine nominatione Seruij.

Scriptura. Hic est fructus scripturæ maximus, ut om-
nium rerum & personarum memoriam ob oculos habeamus:
bonarum, ut imitemur: malarum autem, quò magis eui-
temus.

Seruius autem cum in causis orandis
primum locum, aut certè post Marcum
Tullium obtineret: traditur ad consulens
dum

dum Quintū Mutiū de re amici sui per-
 uenisse. Cumq; eum de iure respondens
 tem parū intellexisset, & iterum Quin-
 tum interrogasset, & à Quinto respon-
 sum esset, nec tamen percepisset: ita obiur-
 gatum à Quinto Mutio. Nanq; eum dis-
 xisse: turpe esse patricio & nobili uiro cau-
 sas exorāti, ius in quo uersaretur, ignora-
 re. Ea uelut contumelia Seruius tractus,
 operam dedit iuri ciuili: & plurimū eos,
 de quibus locuti sumus, audiuit: instru-
 ctus à Balbo Lucilio, instructus autem
 maximè à Gallo Aquilio, qui fuit Cercin-
 nae. Itaque libri eius complures extant
 Cercinnae confecti. Hic cum in legatione
 perisset, statuum ei populus Romanus
 pro rostris posuit, & Hostiae extat pro ro-
 stris Augusti. Huius uolumina complu-
 ria extant. Reliquit autem propè centum
 & octaginta libros. Ab hoc plurimi pro-
 fecerunt, ferè tamen hi libros conscripse-
 runt: Alfenus Varus, Caius Aulus Ofi-
 lius, Titius Cassius, Aufidius Tuca, Aufi-
 dius Namusa, Flauius Priscus, Caius Ate-
 ius Pacuuius, Labeo Antistius, Labeonis
 Antistij pater, Cinna, Publicius Gellius.
 Ex his enim decem, octo libros conscri-
 pserunt:

psierunt: quorū omnes, qui fuerunt, libri digesti sunt ab Aufidio Namusa in centū quadraginta libros. Ex his auditoribus plurimū autoritatis habuit Alfenus Varus, & Aulus Ofilius: ex quibus Varus cōsul fuit, Ofilius in equestri ordine perseueravit: is fuit Cæsari familiarissimus: & libros de iure ciuili plurimos, & qui omnē partē operis fundarēt, reliquit. Nā & de legibus Vicēsima, & de iuris dictione primus cōscripsit. Idē edictū prætoris primū diligēter cōposuit. Nā ante eum Seruius duos libros ad Brutum quā breuissimos ad edictum subscriptos, reliquit.

Seruius autem. Memorabile refert exemplū, quā longo dissent interuallo, ius ciuile, & eloquentia. Nam Seruius Sulpitius nemini præter Ciceronem secundus: Quintum tamen Mutium ex iure respondentem non intellexit. Vtrunque igitur coniungendum est ijs, quibus salus Reipublice credenda fuerit.

Memuisse autem huius loci Valla debebat, qui nulla unquam iuris & æquitatis peritia instructus, uimque & potestatem legum minime gentium percipiens, nuda uerborum subtilitate, aduersus grauissimos Iurecos, pulucrem spargit inani molestia.

De Seruio Sulpitio ita scriptum reliquit Cicero in Bruto: Sic enim (inquam) Brute existimo, iuris ciuilis magnum usum, & apud Scæuolā, & apud multos, artem in hoc unō. Quod nunquā effecisset ipsius iuris sciētia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam distribuere
in part

in partes: latentē explicare de finiēdo: obscurā explanare interpretando: ambiguā primū uiderē, deinde distinguere: postremò habere regulā, qua uera & falsa iudicarentur: & quæ, quibus propositis essent, quæq; non essent, cōsequentiā. Hæc ille. Budæus itē uerissimè: Vtinā uerò (inquit) tres Seruios haberemus pro sexcētis istis Accursianis. Id est, tres ueros, iustos, germanosq; & (ut ita dicā) maiorū gentiū Iurifconsultos, omnium disciplinarū poliiticarum cognitione instructos, pro spurij & degeneribus, & consultorū nomē ementitis, illorum tamen iam diu succidaneis.

TRACTUS. Hunc habent honorum uirorum sincera admonitionis fructum: quòd ad uirtutis imitationem reducunt errantes. Contrā, malorum hominum adulatio, generosos sepe animos ad uitia solet inuitare. Seruius enim, nisi à Quinto Mutio reprehensus, non fuisset tractus ad præclaram iuris, & æquitatis disciplinam.

Hoc tempore iudiciorum cohors, neque est eloquens, neque ad meliora studia trahitur, suis plane barbaris moribus relicta.

Hic. Seruius Sulpitius, cum in legatione, quam aduersa iam ualeitudine laborans susceperat, mortem obiisset: Cicero ei statuam oratione habita impetrauit, Philippi. ix. Nihil autem apud Romanos accedere potuit honori eius, cui defuncto statua poneretur, per quam memoriam bene meritæ eternam fore putabant.

Et Hostiæ. Ne quis fortè dubitaret de fide huius honoris Sulpitio decreti: addit locum oppidi Hostiensis, in quo huiusmodi statua, cum Pomponius historiam iuris scriberet, adhuc extabat.

Ad hoc. Cōmendat Seruiū à præstantia discipulorum: sicut paulò antè Quintum Mutium ab auditoribus doctis laud

laudauit.

Decem. Adeo discipuli à Seruio profecerunt, ut ex decem illis, quorum nomina recensuit Pomponius, octo discipuli libros conscriberent plurimos: quorum tamen multitudinem Aufidius Namusa in mediocritatem quandam digessit.

Varus consul. Anno ab urbe DCCCLIII. à regibus uero D X. collegā P. Alfenus Varus habuit P. Vintium.

Vicesima. Nunc uicesimam dicimus, tributum seu exactionem, sicut decimam.

Variata autem sepe fuit apud ueteres talis exactio, ut aliàs decima, aliàs uicesima, nonnunquam quadragesima, uel etiam centesima pars ex agro uel alijs bonis solueretur. Et iam nunc quoque non una in omnibus locis est exactiois forma. Tempore Valentis & Valentiniiani octaua pars exigebatur nomine uectigalium. l. Ex praestatione. Et l. seq. C. de uectigal. & commiss.

Ad Brutum. Vnde adparet etiam ueteres alterum alteri nuncupasse libros, honoris & amicitiae gratia.

Fuit eodem tempore & Trebatius, qui idem Cornelij maximi auditor: fuit Aulus Cascellius, & Quintus Mutius Volusij auditor: qui deinde in illius honorem Publium Mutium nepotem eius testamento reliquit haeredem. Fuit autem quaestorius, nec ultra uoluit procedere, cum Augustus illi etiam cōsulatū offerret. Ex his Trebatius peritior Cascellio, Cascellius Trebatio eloquētior fuisse dicit, Osilius utroque

utroq; doctior. Cascellij scripta nō extant, nisi unus liber Benedictorū: Trebatij cōplures, sed minus frequētantur. Post hos quoq; Tubero fuit, qui Ofilio operā dedit. Fuit autē patritius, & transijt à causis agendis ad ius ciuile: maximè postquam Q. Ligariū accusauit, nec obtinuit apud C. Cæsarem. Is est Q. Ligarius, qui cū Africæ orā teneret, infirmū Tuberonem adplicare nō permisit, nec aquam haurire. Quo nomine eū accusauit, & Ci. defendit: extatq; eius oratio pulcherrima, quæ inscribitur, pro Q. Ligario. Et Tubero doctissimus quidē habitus est iuris publici & priuati; & complures utriusq; operis libros reliquit; sermone tamē antiquo usus adfectauit scribere, & ideò parū libri eius grati habentur.

Trebatius, qui idem. Amicissimus Ciceroni, sicut multis ad eum epistolis ostenditur lib. vij. Porro secutus Pompeianas partes, restitutus est à Cæsare, ope Ciceronis illius amicissimi.

Aulus Cascellius. Venustus admodū fuit iureconsultus. Consulenti cuidam mercatori, ac inter alia dicenti: Nauem se cum socio diuidere uelle: Perdes, inquit. Scilicet iocatus, quòd nauis per diuisionem secatæ, nullus sit usus.

Huius Cascellij meminit Cic. pro Corn. Balbo, ubi prædiatorē appellat, hoc est, peritum rerum prædialiū. Vnde & leges prædiales nuncupantur in L. utimur. ff. de sepulc. uiolat.

In illius honorē. Relatiuum, Qui, ad Volusium pertinet. Vult enim Pomponius obiter explicare nobis honestissimū optimi præceptoris adfectum erga Q. Mutium, auditorem suū, quo ductus fuit, ut P. Mutium nepotem Q. Mutij heredē institueret. Non est enim vulgaris amor, quem bonæ literæ inter præceptorem & discipulum conciliant.

Fuit autem quæstorius. Videlicet, Quintus Mutius. Ad hunc enim redit Pomponius, ut insignē eius magnanimitatē ostenderet, qua oblatū sibi magistratū repudiavit.

Ex his Trebatius. Confert studia optimorum uirorum: ut discamus quid iurisperuentia requirat maximē. Si quidem eloquentiam usq; ad munditiem philosophia moralis non repudiat: interim tamen summum orationis florem non desiderans. Obsoleta omnino uitanda sunt: multò magis fœdissima barbaries.

Teneret. Præfectus Africa à Caufidio cōsule relictus.

Accusauit. Ipse Tubero tanta uehementia: ut Caesar iam decreuisset Ligarium damnare, uoluit tamen Ciceronem tam insignem oratorem audire.

Et Tubero doctissimus. Optimè ergo cessit Tuberoni iactura litis apud Cesarem. Nam transijt à causis ad ius ciuile, & doctissimus euasit. Sic olim Zeno feliciter passus est naufragium, ut philosopharetur. Deniq; Seruius Sulpitius à Quinto Mutio bonis auib; fuit obiurgatus, operam exinde dans iuri ciuili, ut supra §. Seruius autem.

Adfectauit. Quintilianus admonet, non mediocre esse uitium, si adfectata sit oratio: ueluti, cum anxie nimis uerborum delectus exquiritur. Quod Græci κακοῦλον, hoc est, adfectionem appellant.

Huic uitio adfinis est, multò tamen perniciosior uerborum neglectus & inconstantia: qua tandem factum est, ut to

ta iuris disciplina commentatorum barbarie scateat.

Post hunc maximæ autoritatis fuerunt Ateius Capito, qui Ofiliū secutus est. Et Antistius Labeo, qui omnes hos audiuit, institutus est autem à Trebatio. Ex his Ateius consul fuit. Labeo noluit: cum offerretur ei ab Augusto consulatus, quo suffectus fieret, & honorem susciperet: sed plurimū studijs operā dedit: & totum annum ita diuiserat, ut Romę sex menses cū studiosis esset, & sex mensibus secederet, & conscribendis libris operā daret. Itaque reliquit quadraginta uolumina, ex quibus plurima inter manus uersantur. Hi duo primū ueluti diuersas sectas fecerunt. Nam Ateius Capito, in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat: Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quod præ cæteris sapiētiæ operā dederat, plurima innouare instituit. Et ita Ateio Capitoni Masurius Sabinus successit, Labeoni Nerua: qui adhuc eas dissensiones auxerunt. Nerua familiarissimus Cæsaris fuit: Masurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publicè primus respondit, posteaquam hoc beneficiū cepit à Tyberio Cæsare. Et (ut obiter sciamus) ante tēpora Augusti publicè respōdendi ius nō à princibus

pibus dabatur : sed qui fiduciã studiorum
 fuorũ habebant, consulentibus responde-
 bant : neq; responsa utiq; signata dabant,
 sed plerunq; iudicibus ipsis scribebãt, aut
 testabantur, qui illos cõsuluerant. Primus
 diuus Augustus, ut maior iuris autoritas
 haberetur, constituit, ut ex autoritate eius
 responderent. Et ex illo tempore peti hoc
 pro beneficio cœpit. Et ideò optimus
 princeps Hadrianus, cum ab eo uiri præ-
 torij peterent, ut sibi liceret respondere:
 rescripsit eis, hoc non peti, sed præstari so-
 lere. Et ideò delectari se : si qui fiduciã sui
 haberet, populo ad respondendum se præ-
 pararet. Ergo Sabino concessum est à Ty-
 berio Cæsare, ut populo responderet, cum
 in equestrem ordinẽ iam grandis natu, &
 ferè annorum quinquaginta receptus es-
 set. Huic nec amplæ facultates fuerunt,
 sed plurimum à suis auditoribus sustenta-
 tus est. Huic successit C. Cassius Longi-
 nus: natus ex filia Tuberonis, quæ fuit ne-
 ptis Seruij Sulpitij. Et ideò proauj suum
 Ser. Sulpitiũ appellauit. Is & cõsul fuit cū
 Quartino, tẽporibus Tyberij: & plurimũ
 in ciuitate autoritatis habuit, donec Cæ-
 sar eũ ciuitate expelleret. Expulsus ab eo
 in Sardinia, reuocatus à Vespasiano, diem
 suum

suū obiit. Neruæ successit Proculus. Fuit eo tempore & Nerua filius. Fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine, qui postea ad præturā usq; peruenit: sed Proculi autoritas maior fuit. (nā & ipse plurimū potuit) appellatiq; sunt partim Cassiani, partim Proculiani: quæ origo à Capitone & Labeone cœperat. Cassio Cælius Sabinus successit, qui plurimū temporibus Vespasiani potuit: Proculo Pegasus, qui tēporibus Vespasiani præfectus urbi fuit: Cælio Sabino Priscus Iabolenus, Pegaso Celsus pater: patri Celso Celsus filius, & Priscus Neratius, qui utriq; consules fuerunt. Celso quidem, & item Iaboleno Prisco Aburnius Valens, & Tuscianus: item Saluius Iulianus.

Sectas fecerunt. Recenset Pomponius duos iuris professores præcipuos: qui propter diuersa studia ac mores admodum dissimiles, diuersas fecerunt sectas, quibus Romanus orbis in hodiernum diem dissidet & conquassatur, ut sunt homines ad dissentiendum faciles. l. item si unus. §. principaliter. ff. de recept. ut ecce, Ateius Capito, & Labeo fuerunt sub Tyberio Cesare: & Ateius Capito in his, quæ ei tradita fuerant, perseuerabat: nihil inspiciens ad rerum & temporis circumstantias: At Labeo fiducia doctrinæ, pleraque ad æquitatem exigens, innouabat. Item, Capito sæpe in adserendo iure, principibus obsequabatur, eorumq; sententiam uel parū probabilem confirmabat. Sed Labeo in-

corrupta quadā libertate ueritatem adferebat, nulli parcens. Præterea, Capito adeptus est consulatum: Labeo autem repudiavit, ut eò liberior esset ad bona studia. Postremò, Capitonis fama obscurior, Labeonis præclarior fuit.

Labeonis autem exemplum omnibus bonis uiris est imitandum. Nam præceptorum sententiæ sic recipi debent, ut æquitati deseruiant. Alioqui ueritas omnibus anicis est præferenda.

Sic Cassius excusat sententiam Sabini magistri sui in l. Qualem autem. §. unde uidentur erit. ff. de recept.

Paulus distinguendo conciliat opiniones inter Proculum & Cassium: neutrius tamen errori subscribit in l. illud quod. in princ. ff. de petitio. hered.

Ulpianus præduram Labeonis sententiam temperat in l. si cum excep. §. sed & si quis. ff. quod met. caus.

Paulus inepriusimam Quinti Mutij adfectionem reijcit in l. possi teri autem. §. si. ff. de acquiren. posses.

Dissensiones auxerunt. Hinc tot altercationes Doctorum ueram nobis cognitionem iuris obscurarunt: dum quisq; sui præceptoris sententiam qualemcunq; sequeretur, & rixandi materiam multiplicaret.

In equestri ordine. Ordo, est cuiuslibet rei suo loco concinna digestio. Sic & in personis omnium maxime per iustitiam distributiua apta quedam collocatio exigitur. Quare in Republica ordines dicimus, sicut & in acie distributiones hominum, pro uniuscuiusque statu & qualitate: ut singule functiones eò commodius intelligantur expedianturq;.

Rome fuerunt tres ordines, quorum etiam nunc in orbe Romano uestigia quedam retinemus.

I. Ordo senatorius erat, qui patritios tantum, ex quibus sena

bus senatus legebatur, continebat. Apud hos censebatur esse imperij maiestas. Nos in hunc ordinem referre possumus omnes imperij status, qui iustis principum comitijs intersunt, atque ius dicendæ sententiæ habent.

II. Equester ordo medius dicebatur, à quo ad senatoriam dignitatem adscensus fuit: interim tamen iudicijs præficiebantur. Equitū insigne fuerunt anuli aurei, quibus à plebe distinguebatur. Tales hodie sunt equites aurati, cum alijs Imperij beneficiarijs, qui ad publicam comitijs autoritatem interponendam non solent uocari.

III. Plebeius ordo, & infimus fuit, in quem referebantur omnes Romani ciues tribuarij, hoc est, ad tribus pertinentes. Nam serui & libertini (præterquam uindicta manumissi) non erant tribuum capaces: nisi specialiter eis concederetur. Ex quibus intelligi potest l. patronus. in principi. ff. de legat. iij. ubi Accursius ridicula commemorat de seruorum progenie.

Ad hos ordines respexit Vlpianus in l. j. §. sed & si seruus. ff. de inspicien. uent. Publicè enim (inquiens) interest, partus non subijci, ut ordinum dignitas familiarumq; salua sit.

Vindicta autem erat uirga, qua licitor præmissis solennibus uerbis tangebatur seruum, quem dominus mox apprehensum nõ prius libertate donabat, quàm dextra manu uertisset: haud dubiè, ut recordaretur manumissus alium se quasi hominem, hoc est, alterius puriorisq; conditionis effectum.

Persus:

- quibus una Quiritem Vertigo facit. Et,
Verterit hunc dominus. Item:

Vindicta postquam meus à prætore recessi.

His solennitatibus paulatim detractum fuit. Et merito.

g + Quors

Quorsum enim tendunt tot ceremoniæ ad præstandam homini libertatem? ut apparet ex l. an apud se. l. ego cum. & l. Manumissio. ff. de manumiss. uindict. Manumissio (inquit Hermogenianus) per lictores hodie domino tacente expediri solet: & uerba solennia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur. C. de uindict. & apud concil. manumiss.

Postremo, omnes manumittendi formulæ, unius sunt effectus: quia iustam præstant libertatem & tribum. l. j. C. de lati. liberta. tollen. inst. de libert. in fi.

Labeoni Nerua. Optimo præceptori optimus successit discipulus: non solum doctrinam, sed etiam mores Labeonis referens.

Cæsaris. Videlicet, Tyberij. Hic Cocceius Nerua continuus principis comes, omnis diuini humaniq; iuris sciens, integro statu, corpore illæso, moriendi consiliu cepit. Quod ut Tyberio cognitum esset, adsidere ei, causas requirere, addere preces non desistit: fateri postremo graue esse conscientie suæ, graue fame suæ, si proximus amicorum Cæsaris, nullis moriendi rationibus uitam fugeret. Auersatus sermonem Nerua, abstinentiam cibi coniunxit, donec uitam efflaret. Dicebatur integerrimus ille uir interitum Reipublicæ futurum præuidisse, atque ideò dum integer esset, honestum finem uoluisse, teste Tacito.

Cepit. Hoc est, accepit Sabinus. Non autem cepit, pro incepto: quia non à Tyberio, sed ab Augusto incepto tale respondendi beneficium, ut sequitur.

Et (ut obiter sciamus) Digressionem facit ualde utilem, imò necessariam: ut intelligamus differentiam triplicem iuris prudentium, quam obscure confundit Tribonianus inst. de iur. natur. genti. & ciuil.

I. Fuerunt prudentes, qui leges duodecim tabularum
interp

interpretabantur: quorum disputationes fori, dicuntur ius civile, supra, §. his legibus latis.

II. Fuerunt prudentes, qui priuatim respondebant consulentibus, auctoritate probabili, non autem necessaria.

III. Cœperunt publicè Imperatoris auctoritate signatis scriptis respondere sub Augusto, à quorum responsis non licebat recedere, ut hic. Et de his postremus loquitur Iustinianus.

Et ideo optimus. Refertur ista illatio tam ad uerbum, **Peti**, quàm ad uerbum, **Beneficio**. Exemplum enim est eorum, qui petierunt insigni laude: & cum summa Imperatoris clementia impetrassent facillimè, censebantur accipere beneficium. Quid enim aliud est beneficium, quàm clemens concessio alicuius rei, ex aliena liberalitate dependentis?

Hoc non peti. Duplicem hæc uerba uim habent: alteram, ut ad Hadrianum principem referantur, hoc sensu: Non existimare se beneficium ijs conferre, qui indulto suo de iure responderent: sed ab eis accipere, ut quorum opera maximè declaretur. Siquidem Spartianus de eo sic scribit: Omnes professores & honorauit, & diuites fecit, licet eos quæstionibus semper agitauerit. Alteram, ut uertamus hoc dictum ad professores, tali modo: Non oportere profitendi functionem in eo tantum collocari, quòd uenia sit à principe petita publicè respondendi: sed impetrandæ ueniæ potissimum esse documentum, industriæ suæ unumquenque eò usque specimen edere, ut uideatur præstare implereq; id munus posse. Proinde, si quis ea fiducia fretus esset, in medium prodiret, ueniam facilliter impetraturus.

Vtroque sensu apophthegmaticum dictum, hoc est, bre-

uis & acuta Imperatoris sententia: qua primum admonentur principes, quam clementes esse debeant ad constituendas scholas. Deinde, quantum dedecus sit, indulto principali admittere indoctos professores, quos bullatos appellant, hoc est, asinos ad lyram.

Hinc igitur academiarum auctoritatem ab Imperatoribus concessam, emanasse colligunt: ut professores hodie solenniter declarentur, quos uocabulo recentiore Doctores appellant à docendo: sed quomodo doceant, uiderint ipsi, reddituri quandoq; rationem.

Ergo Sabino. Redit ad Sabinum, à quo digressus fuit, iuxta doctrinam Ciceronis & Quintiliani. Cum enim narratio cœpta, parergis & digressionibus suspēditur, utiq; reuertendum est ad ea, quæ principio proponantur.

Receptus esset. Summa enim eruditio, magnarum in Sabino diuitiarum instar reputabatur, ne sequentia repugnent. Nullus enim intra quadringenta sestertia, in ordinem equestrem adscribebatur, per legem Rosciam.

A suis auditoribus. Magna laus est auditorum, qui bonas literas in præceptore uenerarunt omnibus beneficijs. Socrati, cum discipuli multa pro suis quisq; facultatibus offerrent: Aeschines pauper auditor seipsum donabat. Certè, Deo, parentibus, & præceptori bono, nunquam pares reddi possunt gratiæ.

Et ideo proauum suum. Gloriari autem eo nomine solebat Cassius, quod à duobus clarissimis Iuriconsultis, Tuberone & Sulpitio, descendisset. Sicut nonnunquam mihi iocunda est recordatio duorum auunculorum, non obscuri nominis: quorum alter Albertus Kranzius Vuandalian scripsit, Saxoniam, & Daciam, ne res Germanorum præclaræ prorsus obliterarentur.

Donec

Donec Cæsar. Neronē accipe, Corn. Tacito teste.

Quæ origo. Obserua hic, quantò grauius superiore seculo peccarini commentatores, qui frigidissimis altercationibus suis sectas introduxerunt: ut alius nunc, aliam opinionem causæ suæ deseruientem, sequatur. Nec est tam iniusta lis, quæ in tanta leguleiorum diuersitate non inueniat defensorem.

Saluius Iulianus. Hunc Imperator in l. penul. C. de cond. etio. in deb. Sublimissimum testem, summæq; autoritatis hominem, & prætoriani edicti ordinatorem appellat. Item in l. inter antiquam. C. de usufruct. Summus iuris scientiæ autor uocatur.

PERORATIO.

Nunc habes pie lector, absolutam Romane Reipublice imaginem: quam feliciter fuerit fundata legibus, mox omnium ordinum magistratibus, deinde scholastica prudentium professione. Iam quibus ex partibus unaquæq; res constet: in ijs ubi paulatim corrumpi cœperit, cum primis est emendanda, sicut hæctenus grauiissimus auctor Pomponius exemplis Romanorum nos docuit. Quid igitur est reliquum, quàm ut Imperatoria maiestas cum alijs proceribus Germaniæ, sibi hanc uerissimam restaurande in orbe Romano politiæ formam persuaderi sinat? existimetq; non hominis, sed Dei optimi maximi consilium esse: quod omnibus seculis non frustrâ describi uoluit. Audendum est in re tam salutari: sumendus ueritatis clypeus tandem aduersus omnes inferorum portas. Non est diutius conniuendum apertis Barbarorum mendacijs, prælucente Christi uerbo: quo primum omnium inuocato, non potest errori quicquid agitur, obnoxium esse. Et medijs fidius si hucusq; uiduarum pupillarumq; lacrymæ, ad restaurandam

randam iudiciorum crudelitatem neminem mouerunt: saltem cruenta ubique dissidia excitare nunc debent omnes, ne ad utranq; aurem tam diu dormiant, donec nihil spei sit reliquum. Primum igitur est regnum Dei quærendum: orandusq; est in uerbo eius, ut illustret eorum animos, ad quos pertinet optatam diu legum pædagogiam reparare: non uagis opinionum adfectibus, sed secundum uera iustitiæ præcepta, in finitis omnium seculorum exemplis adprobata. Sic enim sperare licebit redituram tandem tranquillitatem, quæ nobis ad transigendam hanc uitæ bullam feliciter deseruiat: ut tandem Christi regno adueniente, perpetua fruamur illius meritis beatitudine. Amen.

EPILOGVS

HISTORIAE DE ORI- GINE ET PROGRESSV

iuris ad hoc usque seculum breuiter continuatus.

Vandoquidem de restauranda in orbe Romano politia secundum Pomponium, autorem grauisimum tractare cœpimus: operæ prætium fuerit cœptam de legibus historiam, ad nostra usque secula perducere: ut sicut originem earum luculentissimè uidi-
mus: ita exitum quoq; & incredibilem seculorum uici-
tudinem non ignoremus, quo tempore primum præclara
iuris disciplina cœperit languescere, & quoties Deo au-
tore restituta fuerit.

Vrbs

I.

Vrbs Roma Princeps orbis, quæ diuina destinatione optimas nobis uiuendi leges dedit, condita fuit anno mundi M M M M C C C L. Ante Christum natum annos ferme septingentos. Vsa est initio monarchia, hoc est, unius dominatione: non tamen omnibus numeris absoluta: quoniam legibus certa ratione scriptis carebat. Imperarunt autem reges urbi magis, quam orbi. Nam uix ad decimumquintum usque lapidem Romana extendebatur ditio, cum eijceretur Tarquinius Superbus. Regnarunt annos C C X L.

II.

Exactis deinde regibus, experti sunt Romani Aristocratiam, hoc est, optimatum dominationem. Creati enim sunt duo consules annui ex patribus. Mox plebs ob præduram potentiorum dominationem suos magistratus adiecit, anno ab urbe condita C C X L. mundi uerò, M M M M D C L I I I I. Et hic quidem status durauit usque ad Iulium Cæsarem, annis ferè C C C C L X I I I I.

Interim tamen urbs Roma, ut esset posteritati exemplo, haud dubiè diuina destinatione perpeffa est Democratiam, hoc est, multitudinis imperium. Quod priuatis sæpe commodis corruptum, degenerauit in Oliarchiam. Et tunc iterum deprauata Reipublicæ conditio, recta iuris constitutione restituta fuit in integrum.

III.

Cum iam imperio Iulij Cæsaris, Respublica Romana ad monarchiam redijisset, multiplicatis mirum in modum legibus & à diuersis scholarum autoribus in disputationem plus æquo perductis: maioris uidebatur negotij, leges tam

ges tam immensas componere, quàm fuerat olim describere. Sic humana fragilitas in utranque semper peccat partem: aut nihil, aut nimium facit: non tenet medium.

Iustinianus itaque Cæsar LXXIX. omnia Romanorum scripta in unum confarcinauit opus: quod inde Grecis Pandectas, Latinis Digesta inscripsit: ut utrisque leges Romanas autoritate sua omnibus modis obseruandas exponeret. Itaq; tertium deseruiuit iuris compositio ad restaurandum eo tempore feliciter imperium. Vsus est ad hoc opera præcipue Tribonianus, hominis admodum gloriabundi. Anno Christi DXXIX.

III.

Non multis annis post imperium Iustiniani, cum per bellicos insultus continuos in Italiam omnes bonæ leges cum alijs disciplinis oppressæ iacerent, regnantibus tum iniquissimis Langbartorum, aliarumq; gentium constitutionibus: Vuernherus quidam in Italia apud reginam Mechthildim, obsitos iam pulueribus in bibliothecis Pandectarum libros, in lucem reduxit. Hos Lotharius I. dux Saxonum, Cæsar Germanicus XVIII. perpendens æquitatem iuxta & humanitatem Romanarum legum, iussit in scholis atq; iudicijs publicè tractari. anno MXXVII.

V.

Huius nouæ rei studio (ut fieri solet) mirum in modum excitati sunt cum Vuernhero, quem Irnerium uocant, plerique alij. præsertim Azo: ut illustrandæ scholijs suis iurisperdentie gloriam reportarent. Paulò post Hugolinus, Martinus, Placentinus, Ioannes, Vldericus, glossas suas Pandectis adiecerunt, anno MCCC. Idq; profectò infeliciter. Nam quum summo illo seculo esset linguarum ino-

rum inopia: non potuit fieri, ut Barbari perciperet Romanos. Itaque nitorem atque grauitatem legum ualde obscurarunt, atque in uarios sensus detorserunt.

VI.

Tandem successit Accursius, auditor Ioannis et Azonis, attingens Friderici 11. Imperium, anno MCCXXVI. Is repetitis omnium praedictorum glossis et opinionibus, suas adiecit mirabili quadam inconstantia: sicque praecellentem iuris disciplinam imprudens corrumpit. Sicut enim consilium eius interpretandi iuris redargui non potest: ita culpam dantis damnum imperitia, nemo sane mentis probabit. Quamquam ipse sibi placens, glossemata sua commendat in l. facta. §. si in danda. ff. ad senatusconsult. Trebell. Et Nouell. VI. praepone. nomen Imperato.

VII.

Postremo, cum glossandi materiam uiderent esse consumptam: coeperunt commentandi functionem turmatim amplecti in totum ius civile, aut uerius in omnes glossas iuris civilis. Non enim uerba Iuriscof. sed uerba glossarum, et opiniones sequuntur, sicut pueri coruos. Ibi tum altercationes, cautele multiplicatae sunt in infinitum. Et in primis commentatus est in Pandectas Dynus Muxellanus. Deinde Petrus de Bella Pertica, Burgundus et Iacobus de Arena, Parmensis: quorum Bartolus saepe facit mentionem. Cynus item discipulus Dyni, anno MCCC. Tum Iacobus de Butrigarijs, et Reinerius de foro Liuij, anno MCCCXX. Mox Bartolus ipse cui inter omnes illius seculi iurisperitos principatum recte tribuunt. Vixit sub Henrico V 11. Lucelburgensi, Caesare Germano XXX. Is autem cum iudex esset maleficiorum, perturbatus quorundam cal

dam calumnia, redijt ad studia iuris in solitudine, secundo à ciuitate Bononiensi lapide rursusq; ad profitendum accersitus, moritur. Anno M C C C L V. Et mediusfidius sepulta cum eo fuit uera iuris cognitio.

VIII.

Est ne igitur mirum, quòd constuprata nunc ubique sint iudicia, corrupti mores, contemptus honestatis, adflitum ubique imperium? Profectò, cum nullæ sint certæ leges, quomodo optabis certam legum obseruationem? Quid igitur faciendum? Ab eo est incipiendum (loquor politicòs) quòd toties restauratam Imperij conditionem reddidit, hoc est, à legum reparatione. Et mediusfidius quantò maiorem huic seculo commoditatem Christus donauerit, quàm antea, quis non uiderit? Nam omnes bonæ artes, prælucente diuino uerbo, nunc renatæ sunt.

Pandectarum lectionem optima fide ac multo labore restituit nobis doctissimus uir Haloander, anno M D X X I X. Quòd si reliquos eiusdem farinae iuris antesignanos uiderè uolueris, adi clarissimum uirum D. Iacobum Spiegelium, qui erudito atque incomparabilis utilitatis lexico suo recenset penè omnes, & neminem sua laude uoluit defraudatum, ipse uel eo nomine laudatissimus. Quem uirum Germaniæ nostræ optimum ciuem, cum quidam Floridus Italus, amarulento admodum stylo nuper insectatus esset, arenam spargens, seipsum fœdè commaculauit. Quid rogo possit ad summam restaurandæ Reipublicæ felicitatem (si uti uoluerimus) desiderari? Quam ob rem, pie lector, expende, num possit bonus Reipublicæ ciuis censerì, quem tanta Christi seruatoris nostri clementia & dona non moueant, ad ciuilem disciplinam tandem, (quantum in eo est) reparandam, ut inde melior Imperij status succedat: cum

dat: cum hinc quotidiane subditorum lacrymæ, illinc præclaræ rerum omnium occasiones salutarem hanc operam efflagitent. Interim orandus est Deus, ut magistratum nostrorum corda illustret, quò magis reparate, ex bono & æquo politiæ uerum intelligant fructum, functionisq; suæ, dum tempus habent, sint memores.

FINIS.

INDEX EORVM

QVAE SCITV DIGNA
IN HOC LIBELLO
VIDENTVR.

A

A ppellationis ius est antiquissimum	Pag. 22
Animaduertere bisariam accipitur	23
Antinomiae decemuirorum conciliatio	24
Autoritas requirit prudentiam	26
Actiones quare debeant certæ & solennes esse	28
Actionum cura Pontificibus olim commendata	29
Autoritas dandarum actionum non faciebat magistratum in Pontificibus	14
Autoritas dandarum actionum ad prætores translata est	Ibidem
Actionum formulas Appius Claudius ad formam redegit	31
Actionum formulæ quomodo multiplicatæ sint	33
Antinomiae de consensu populi conciliatio	35
Aedilium magistratus erat minimus	38
Aedilium autoritas coepit crescere	39
Aerarium unde dicatur	Ibidem
Aes à quo signatum	Ibidem
Aes nostrum, æs circumforaneum	60
	h Abdicere

I N D E X

Abdicere, pro abiudicare	65
Appius Claudius uiam Appiam strauit	81
Adulatores perniciosi sunt	83
Adulatoris memorabile exemplum	84
Autoribus doctis sepe libri falso adscribuntur	86
Antiquo sermone, hoc est, obsoleto prorsus non expedit uti	97
Auli Cascellij urbanitas	97
Aulus Cascellius rerum prædialium fuit peritus	97
Antistius Labeo institutus est à Trebatio	99
A' causis agendis ad ius ciuile transire honorificum est	98
Augustus primus constituit auctoritatem respondendi	100
Auditores à præceptoribus cognominati sunt	101
Ad dissentiendum homines inclinati sunt natura, scilicet cor- rupta Ade lapsu	101
Altercationes Doctorum hoc tempore unde sint	102
Apophthegma Hadriani optimi principis	105
Academiæ origo ab Augusto Cæsare coepit	104

B

Bonum quidem est inuenire : sed melius inuenta foro adcom- modare	32
Boni uiri est publica curare	33
Bella finitimorum acriora	53
Bonorum uirorum laus honorifica est	83
Bonorum uirorum obiurgationes sunt fructuose	95
Beneficium in quo est publica utilitas, præstari debet ultrò à principe	105
Beneficium quid sit	105

C

Comitiorum fructus quare hæctenus non adpareat	4
Consilium Gamalielis	6
Cognit	

I N D E X

Cognitio rei perfecta	9
Ciuitas quid sit	10
in Ciuitate duo sunt necessaria	Ibidem
Ciuitas appellatur ecclesia	Ibidem
Ciuitas Deo gratissima	11
Ciuitas accipitur pro libertate	Ibidem
Ciuitas pro mœnijs improprie	Ibidem
Consilij Romani origo	12
Ciuitas quomodo sit augenda	13
Curia unde sit dicta & unde Curiales	13
Curie nunc uerus usus non retinetur	14
Ciuitas sine legibus, neq; subsistit, neq; restauratur	14
Componere quid sit	15. & 21
Consuetudo, ius incertum	17
Consilium nullius est spernendum	25
Cōsuetudo impetrande actionis quomodo mutata fuerit	29
Consilium iunius uel paucorum, est melius, quàm multitudinis	36
Causa primùm tractanda est, deinde effectus	40
Ciuitas pro toto Romani imperij orbe	Ibidem
Celeres qui sint dicti à Romulo	48
Consules unde dicti	49
Consules primi	Ibidem
Consules à consulendo quare sint dicti	51
Consules quam potestatem habuerunt olim	Ibidem
Consulum minor potestas, quàm regum fuit	Ibidem
Censurum origo	51
Censum agere	51
Censores unde sint appellati	Ibidem
Censorium olim officium	Ibidem
Contentio inter patres & plebem	68
h 2	Ciuitas

I N D E X

Ciuitas sine legibus est pernicioſa colluuiſ	79
Conſules Romæ, proconſules in prouincijs	89
Conſtituere	92
Cæſar uoluit Cicerorem audire, utut concepiffet ſententiam	98
Cafus rerum aduerſus, ſepe profuit doctis uiris	Ibidem
Comparatio memoranda inter Capitonem & Labeonē	101
Cocceius Nerua moriendi conſilium cœpit ob labefcentem Rempublicam	104
Ciceronis oratio pulcherrima	97
D	
Dolium uoluere cum Diogenē	8
Decem uirorum nomina	20
Decem ne uiri, an tres ſolū miſi ſint in Græciam, conciliatio	Ibidem
Diſputatio fori quid ſit	26
Diſceptare unde dicatur	28
Dictare metaphoricôs	40
Ducere uolentes	50
Ducere nolentes	Ibidem
Dictatorum origo	52
Dictator quomodo maioris fuerit, q̄ Prætor poteſtatis	54
Dictatores unde ſint dicti	Ibidem
Dictator primus	Ibidem
Dictator dicebatur magiſter ciuium	55
Dominatio aſpera decemuirorum	63
Domum publicam dari, olim magnus honor fuit	85
Digreſſio commodè abſoluenda eſt, ut redeatur ad inſtitutum	106
Diuitiæ ordinis equeſtri	Ibidem
Diſcipulorum magna laus eſt, ſi præceptorem alant. Sic & Apoſtol	Apoſtol

I N D E X

Apostolus obiurgat Græcos, quòd ministris nihil suppe-
ditauerint Ibidem

E

Euangelij maiestas non debet misceri cum politicis tracta- tionibus	6
Euangelium non abolet leges	6
Ecclesia & ciuitas paribus ambulent passibus	10
Ecclesiarum priuilegia & bona, sunt publici iuris	11
Error leguleiorum	12
Exigere bifariam accipitur	17
Exolere pro deficere	17
Ephesij uitij corruptissimi	24
Edicta prætorum quomodo cœperint	38
Edicere quid sit	38
Epilogus iuris	43
Exemplum horrendum de iniqua crudelitate iudicis	61

F

Forus ineptissime dicitur à formularijs	26
Factio bifariam accipitur	63
Fas ac nefas	65

G

Gratias oportet referre benemerentibus	32
Generatim	92
Gloriari licet de honestis parentibus	106

H

Historiarum uerus finis & usus	3
Historia de Tarquinio Superbo	16
Historia de Cneo Flauio optimo scriba	31
Honor, pro magistratu	39
Historia Iulij Cæsaris aduersus Pompeium	40
Historia Appij Claudij	64

h 3 Honor

I N D E X

Honor est maximus, à doctis uiris laudari	85
Honorem magistratus Labeo repudiavit cum offerretur, ut studijs operam daret	99
Hadriani optimi principis apophthegma	105
I	
Iuris optima pars negligitur	5
Iuris Romani historia tribus capitibus continetur	Ibidem
Iuris studio neglecto imperia deminuuntur	6
In primis bifariam accipitur	9
Iterum dupliciter intelligitur	17
Ius hodie nullum est —	18
Ius oportet prius restituere, quàm de politia cogitetur repa- randa	19
Ius, pro potestate	20
De interpretatione prudentium in Iure	24
Ius scriptum, ius non scriptum quid sit	26
Iuris progressus exponitur	27
Ius, quod Canonicum uocant, quare Romanenses scripserint	32
Ipse, emphasim habet	36
Intercedere quid sit	37
Iuris scripti progressus	Ibidem
Imperator nemini potest auferre rem suam	43
Ius esse, & ius reddi, multum differunt	46
Ius hodie non est, neq; redditur	47
Ius, nisi adplicetur personis, rebus, & locis, uanum est	Ibid.
Imperia nunquam crescunt sine bellis malorum	53
Imperia non debere esse diuturna	55
Ius militare non est contemnendum	56
Iuris militaris hodie ne umbra quidem est	56
Iudicium	65
Iudices pij & eruditi esse debent	78
	Iurisc

I N D E X

<i>Iurisconsultorum successio apud Romanos, diligenter ostenda est</i>	79
<i>Iurisprudentia eloquentiam summam non desiderat, exigens tamen Romanam munditiam</i>	98
<i>Iurisconsultorum triplex differentia</i>	104

L

<i>Lex certa quid</i>	11
<i>Lex perlata</i>	18
<i>Leges certas scribi communis sensus dicat</i>	19
<i>Leges nouæ omnibus debent innotescere</i>	21
<i>Leges corrigere quid sit</i>	22
<i>Leges interpretari</i>	Ibidem
<i>L. j. C. de iuris formul. explicata</i>	28
<i>Legis actio duplex</i>	28
<i>L. ij. C. de iuris formul. declarata</i>	30
<i>Non refert quibus autoribus bonæ leges scriptæ sint</i>	34
<i>Legis rogandæ forma</i>	49
<i>Lanio</i>	65
<i>L. Vxorem. §. Concubine. ff. de legat. i. i. explicata</i>	81
<i>L. j. §. Casum. ff. de postuland.</i>	Ibidem
<i>L. iij. §. Cato. §. ff. de uerbo. obligat.</i>	87
<i>Lingua non solum, sed etiam animus est crudiendus</i>	90
<i>Labeo reliquit quadraginta uolumina</i>	99
<i>L. j. ff. de inspicien. uentr. explicatio</i>	Ibidem

M

<i>Manus pro potestate</i>	12
<i>Methodus plurimi æstimanda</i>	15
<i>Mox quomodo accipiat</i>	34
<i>Magistratus qui sint</i>	38
<i>Methodus quid sit</i>	39
<i>Magistratum nomenclaturam duntaxat tenere</i>	14-
	num

I N D E X

num est	46
Milites limitanei sub liminarcha	54
Magistri equitum qui fuerint olim	55
Militaris res quare diligenter sit curanda	Ibidem
Magistratu se abdicare	62
Magistratum prorogare	63
Marcus Cato princeps familiae suae	87
Memorable exemplum de Marco Manilio	88
Monumenta doctorum uirorum plurimi aestimanda	92
Mensibus sex solebat Labeo secedere	99
Manumittendi formulae omnes ferè abierunt in desuetudinem	104
N	
Natura duplex est	25
Nacti, pro nacti	79
O	
Officia quo autore coeperint continuari	55
Oratio pro patribus	68
Oratio pro plebe	68
Ordines Romae tres fuerunt	102
Ordo senatorius	Ibidem
Ordo equestris	103
Ordo plebeius	103
P	
Politiae restaurandae forma unde sit petenda	4
Politia nunquam potest emendari, non purgato prius iuris studio	6
Politia melior sit cum meliore iuris traditione	7
Populus Romanus fuit tributim diuisus	13
Papyrii duplicis familiae	15
Patentia quid sit	18
	Popul

I N D E X

46	Populus uiuere non potest sine certo iure	18
54	Perſcribere quid ſit	21
55	Pro roſtris, ante roſtra	Ibidem
em	Pontifices olim commiſſa ſibi actionum cura abuteban-	
62	tur	29
63	Pontificibus noſtris quomodo cura ciuitatum commiſſa	
87	ſit	30
88	Plebſcitorum origo	34
92	Patres & patricij unde dicuntur	37
99	Per partes	40
di-	Principem conſtituit Deus ipſe	40
104	Principis poteſtas quàm multiplex ſit	42
	Politia non poteſt reſtaurari ullo pacto, niſi præcedat iuris	
25	reparatio	45
79	Politia triplex eſt	48
	Promulgatio & rogatio differunt	49
55	Plebſciturum de custodia ædilium placuit patribus	58
68	Populo diſplicuit crudelitas Appij	65
68	De profeſſione Iuriſconſultorum Romanorum	78
102	Papyrius puer ingenui admodum animi	80
dem	Pythagoras ſapientiſſimus	84
103	Parentes uindictarunt ſibi libros filiorum	87
103	Pomponius falſò reprehenditur	90
	Præceptoris amor erga diſcipulum longè honeſtiſſimus	
4	eſt	98
aris	Principum gratia mutabilis, iuxta illud: Nolite conſidere in	
6	principibus	101
7	Præceptoris optimo ſucceedere ſolet optimus diſcipulus, ut in	
13	diſcipulis Chriſti exemplum eſt	104
15		
18		
pul	De quaſtoribus duplicis generis	59
	Q	
	h 5	Quæſt

I N D E X

<i>Questorum officium indies est propagatum latius</i>	60
<i>Questores hodie qui recte dicantur</i>	Ibidem
<i>Questores paricidij</i>	61
<i>Quid sit paricidium</i>	Ibidem
<i>Quinti Fabij magnanimum factum</i>	82

R

<i>Respublica duabus rebus constat, quarum alteram non habemus hodie</i>	25
<i>Respublica post secessionem recepit statum suum</i>	66
<i>Respondit publice primus Masurius Sabinus</i>	99
<i>Respondendi mos quo tempore coeperit</i>	Ibidem

S

<i>Similitudinis collectio ab opera docti uiri ad operam rustici, non ualet</i>	15
<i>Status Romani mutatio prima</i>	16
<i>Status Romani secunda mutatio</i>	18
<i>Scriba & scribarum munus quid sit</i>	32
<i>Species, Potestas, quid sit</i>	34
<i>Senatusconsultorum origo</i>	34
<i>Senatus unde dictus sit</i>	36
<i>Senatusconsulti forma duplex</i>	37
<i>Senatus Romanus non appellabatur simpliciter magistratus</i>	38
<i>Status Romani quarta mutatio</i>	39
<i>Senatus creandi mos</i>	40
<i>Status Romanorum primus à monarchia coepit</i>	47
<i>Status Romanae urbis secundus fuit Aristocratia</i>	48
<i>Non sufficere quem, bisariam dicitur</i>	51
<i>Secessiones duae fuerunt Romae</i>	57
<i>Supponere dupliciter accipitur</i>	65
<i>Scire quid sit</i>	79
<i>Stulti</i>	

I N D E X

60	Stulti professores ius in latenti tenent	60
dem	Sophon appellari olim honorificum fuit	83
61	Sophi olim Doctores nuncupabantur	83
dem	Summus titulus est, qui ducitur à uirtute	83
82	Scæuola augur, & Scæuola Pontifex	91
	Scæuolæ Pontificis crudelissima mors	91
ha-	Scripturæ fructus	92
25	Seruij Sulpitij memorabile exemplum	94
66	Sermone adfectato, uel prorsus neglecto non est utendum	98
99	Seclæ Ateij & Labeonis diuersæ	99
dem	Sabinus à suis auditoribus sustentatus est	101
	Solennitatibus manumittendi paulatim detractum fuit	103
	T	
15	Tabulæ eboræ uel eburnæ	21
16	Tribuni quomodo à tribubus dicti	38
18	Tribuni potestate consulari	68
32	Tyberius Coruncanus magnæ fuit autoritatis	79
34	Tessera multis modis accipitur	85
36	Tripertita quare dicantur	Ibidem
37	Tubero ob pertinaciam prætura motus	90
tra-	Trebatius Ciceroni amicissimus	97
38	V	
39	Utilitas publica semper priuatis est præferenda obsequijs	32
40	Via, pro uera & iusta ratione seu potestate	39
47	Vicinitas mala perniciosum est damnum	33
48	Verbi unius aliquando multe sunt rationes	37
51	Vindiciæ quæ sint	64
57	Via sacra	85
65	Vicensima quid sit	96
79	Veritas omnibus amicis est præferenda. Nam ueritas est	
ulti	Deus	

I N D E X

Deus	102
Vindicta quid olim fuerit	103

SOLI CHRISTO
GLORIA.

T

I
na
tu
m
lu

102
103

TER TYLLIANVS

AD PROCERES IMPE-
rij, quos tutores legum
appellat:

Miramini (inquit) hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut respicuisse in reprobanda ? Non ne & ipsius Lucurgi leges à Lacedæmonijs emendate, tantum doloris auctori suo inusserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicaret ? Non ne & uos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam ueterem & squalentem syluam legum, nouis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis ? Iustinianus item Nouell. Vt frat. filij. Constit. cxxvii. Nostras leges (ait) emendare non piget nos, ubique utilitatem subiectis inuenire uolentes.

Ecce renascentis testatur gratia mundi
Omnia cum domino dona redisse suo.

